

Yılmaz Nevruz

Kafkasların Efsanevi Cedleri Nartlar

1. Nart Destanları hakkında genel bilgi

Hemen her milletin kendine has bir olağanüstü kahramanlık çağı vardır. Bu efsanevi çağda akıl almaz zorluklarla karşılaşılır, bunların üstesinden gelmek için büyük güçlüklerle katlanılır. Halkın zor duruma düştüğü dönemlerde yine halkın içinden olağandışı bağıatırlar/kahramanlar çıkar. Bu kahramanlar yaşamlarını ortaya koyarak zorluklarla ve halklarının düşmanlarıyla mücadele ederler; sonunda üstünlük sağlayarak düşmanlarını yokederler ve sıkıntıları hallederek halklarını sulh ve sükûna kavuştururlar. Daha sonra da halkın içinden çıkan kabiliyetli şairler sözü geçen halk bağıatırlarının olağanüstü yaşamlarını ve halklarına hizmetlerini manzum halde anlatarak destanlar düzerler. Çok geçmeden bu destanlar anonim hale gelerek halkın müşterek malı olur. Milletlerin destanlar çağındaki cedlerinin olağanüstü yaşamlarını ve kahramanların efsanevi başarılarını dile getiren bu destanlar en büyük bir iftihar kaynağı olarak nesilden nesile aktarılarak sonraki kuşaklara emanet edilir ve böylece milletlerin en eski zamanlara ait tarihleri kayda dahi geçirilmeden halkın umumî hafızasında yaşatılır.

Nartlar

Kafkasların da kendilerine has bir kahramanlık çağı tarihleri, o çağda yaşayan müşterek ataları, onların arasından çıkan destan kahramanları vardır. Bu en eski atalara "Nartlar", onların arasından çıkan bağıatırlara "Nart bağıatırları" ve bu Nartlar ile Nart bağıatırlarının efsanevi yaşamlarını anlatan destanlara da "Nart Destanları" adı verilir.

Nart Destanları, tüm Kafkas Halkı'nın müşterek değeridir ve Kafkas Milletini oluşturan önemli bileşenlerden biridir. Kafkasya oldukça büyük bir ülkedir ve orada yaşayan halklar süper etnosun umumî kapsamı dahilinde yerel subetnoslar, yani alt etnik gruplar oluşturmuşlardır. Milleti oluşturan temel unsurlar hepsinde aynıdır, ancak sosyo-kültürel yaşamda her milletde olduğu gibi tâli derecede farklılıklar meydana gelmiştir. Mesela, dilde lehçe ve şive farklılıklarının oluşması, yaşam tarzında ufak tefek farklılıkların husule gelmesi bu meyanda zikredilebilir. Kafkasya kalıcı istilalara maruz kalmadan önce, alt etnik gruplar arasında hem yaşam tarzı hem de kültür yönünden herhangi bir farklılık yoktu. Müstevli güçler kendi yönetimlerini

güçlü kılmak için, özellikle dil farklılıklarını ve yerel yaşam ortamını esas alarak Kafkas Halkını zorunlu etnik ve coğrafik parçalara ayırdılar ve millî tesanüdün gelişmemesi ve zayıflaması için uzun vadeli plan ve programlar hazırlayarak bunları uyguladılar. Önceleri Kafkasya'yı Terek Vilayeti ve Kuban Vilayeti olmak üzere ikiye ayırdılar, bu bir coğrafik ayırım idi. Daha sonra Abkhazya, Adıgey, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Çeçen-İnguş¹, Kuzey ve Güney Osetya ve Dağstan idari bölgelerini ihdas ettiler. Bunlara Şapsığ idari bölgesini de eklemek gerekir. Böylece sekiz parçaya bölünen Kafkasya'da etnik milliyetçiliğin gelişmesi ve süper etnos, yani "Kafkas Milleti" kavramının ve müşterek millî şuurun zayıflatılması ve yok edilmesi için yine uzun vadeli programlar uygulandı. Sonunda, müstemleke aydınları arasında istiyacı gücün amacına uygun hareket eden birçok müstemleke aydını yetişti. Bunlar Kafkas Millî Birliği'nin kalbgâhında derin yaralar açtılar. Bugün bağımsız Çerkes milletinden, Abkhaz milletinden, Osetin/Alan milletinden, Çeçen ve İnguş milletinden, Karaçay-Balkar milletinden ve Dağstan milletlerinden bahseden müstemleke aydınlarını ibretle ve hüzünle seyrediyoruz. Ne yazık ki hepsinin de ayrı bayrakları ve sözüm ona istiklal marşları vardır.

Bu umumî girişten sonra Nartlar konusuna dönelim. "Nart Destanı" Umumî Kafkas Tarihi'nin ve Kafkas folklorunun kadim tarihle ilgili önemli bir bileşenidir ve bizatihi bizim konumuzu teşkil etmiyor. Bu itibarla ayrıntılara girmeden, Nart Destanları hakkında genel bilgi vermekle iktifa edeceğiz. Biraz önce de söylediğimiz gibi Nart Destanları Kafkas halklarının, dolayısıyla Kafkas Milleti'nin müşterek kültürünün bir komponentidir. Buna rağmen bazı müstemleke aydınları bu müşterek değeri kendi etnik gruplarına maletmeye çalışmaktadırlar. "Nart Destanları Adıgelere/Çerkeslere aittir, Abkhazlara aittir, Osetinlere aittir, Karaçay-Balkarlara aittir, diğerleri bunlardan ödünç almışlardır" diyenlere sıkça rastlıyoruz. Ama gerçek bilimadamları doğruyu tüm kanıtlarıyla ortaya koymuşlardır. Onlara göre, Nart Destanları Kafkas Milleti'nin müşterek malıdır, bölgeler veya subetnik gruplar arasında destanların muhtevasında ve kahramanların isimlerinde ufak tefek farklılıklar husule gelmiştir. Bu durum, başka milletlerde de görülen doğal bir sonuçtur. Ayrıntılara girmeden önce önemli bir hususun açıklığa kavuşturulmasında yarar görüyoruz. Nart Destanları Kafkas Halkları'nın tarih öncesinde, paganlık inancına sahiboldukları dönemin edebî ürünüdür. Metinlerde Nart kahramanlarının tanrılaştırılması, cereyan eden olaylarda politeist yaşam akışının açıkça dile getirilmesi bunu göstermektedir. Semavî dinlere girmeden önce paganist mitoloji bütün canlılığıyla yaşamını sürdürüyordu. Yahudilik, Hıristiyanlık ve özellikle de İslam ile birlikte paganlık yahut mecûsîlik tarihe gömülmüş ve o dönemin yaşam tarzı ve kültürü büyük bir değişime uğramıştır. İslam Dini Yahûdilik ve Hıristiyanlık inancına toleransla yaklaşırken, putperestlik/paganlık inancına karşı tavissiz bir sertlikle yaklaşmış ve onun halkın yaşamından silinip gitmesi için çok sert bir mücadele yürütmüştür. Güney Dağistan bölgesi halkları daha Hz. Ömer döneminde İslam'la tanışmışlar, daha kuzeydekiler de VIII. yy. sonları ile

¹ 1990 yılından sonra İnguşların ayrı bir idari bölge oluşturmaları sonucu değiştirmez.

IX. yy. başlarında kendi istekleriyle müsliman olmuşlardır. O dönemde, Arabistan'da putperestliğe karşı verilen mücadele henüz güncelliğini koruyordu. Sahabilerin birçoğu hayattaydı. İslam'ı Dağstan halklarına anlatan muallimlerin arasında sahabiler de vardı. İslam Peygamberi'nin putperestliğe karşı tavizsiz ve kararlı mücadelesine bizzat şahit olan bu sahabiler O'nun yolunda yürüdüler ve Dağstan uruglarının paganist alışkanlıklarının ve bununla ilgili kutsallarının tamamen yok edilmesi için büyük gayret gösterdiler ve halkı derinden etkilediler.

Bu transformasyon sırasında en ağır darbeyi yiyen pağan değerler arasında politeist ifadelerle bezenmiş Nart Destanları ile yine politeist içerikli mitik anlatılar da vardı. Böylece, Çeçenlerden takriben 200 yıl, Kabardeylerden 700-800 yıl, Karaçay-Balkar, Digor ve Adıgelerde nerdeyse 1000 yıl önce müsliman olan Dağstan halklarında kadim mitolojik değerler ve bilhassa Nart destanları ve efsaneleri unutulmaya yüz tutmuş ve bölük-pürçük hatıralar bırakarak hemen hemen halkın hafızasından silinmiştir. Bunda, Dağstan'a çok erken dönemde giren "Tasavvuf" öğretisinin de büyük tesiri olmuştur. Bugünün araştırmacılarının, dağlık ve kırsal kesimlerde yaşayan insanların hafızalarında kalmış eski zamanlara ait masallar ve Nart destanlarını andıran anlatıları toplayıp kayda geçirmelerinin sadece folklorik değeri vardır, halkın uzak geçmişteki atalarının yaşamları hakkında tarihe yardımcı olacak bir özellik taşımamaktadır. Kuzeydeki düzlüklerde yaşayan Kumuklar daha sonraları müsliman oldukları için onlarda Nart anlatıları nispeten saklanmıştır. Gazi Kumuklarda olduğu söylenen bir takım efsanevi anlatılar belki de komşuları Kumuklardan geçmiştir. Çeçenler de erken dönemde müsliman oldukları için Nart efsaneleri onlarda da belli belirsiz hale gelmiştir. Ancak İnguşlar, diğer Merkezî Kafkasya halkları gibi geç müsliman oldukları için onlarda Nart Destanları oldukça iyi saklanmıştır. Kabardeyler diğer Adıgelerden daha önce müsliman olduklarından, Nart anlatılarının onlarda da zayıflaması düşünülebilirdi, ancak onlar komşuları Osetler ve Karaçay-Balkarlılar ile sıkı ilişkilerini devam ettirdiklerinden Nart Destanlarını muhafaza edebilmişlerdir.

Adıgeler, Abazalar, Karaçay-Balkarlar ve Osetler/Digorlar'a gelince; bunlar çok geç müsliman olmaları, o dönemde putperestliğin kendiliğinden adeta ölü bir inanç haline gelmesi ve bu yüzden İslam'ın putperestliğe karşı sürdürdüğü mücadelenin tavsaması sebebiyle paganist alışkanlıklar, batıl inançlar ve bu arada Nart Destanları varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Mamafiyh yine de destanların manzum metinleri bir hayli bozulmuş ve çok yerde nesir anlatı haline gelmiştir. Çünkü, İslam'dan sonra bu manzum metinleri "ejiv" (=tempo) eşliğinde makamla söylemek (günah sayıldığı) için usta yorumcular bunları taganni etmekten kaçınmışlardır. Bunların yerini, sonraki halk kahramanlarının yiğitliklerini veya veba salgını gibi felaketleri hikâye eden epik ve dramatik şarkılar almıştır.

Kafkas Nart Destanları hakkında ciddi araştırmaları olan Amerikan bilimadamı J. Colarusso'ya göre, Nart destanları, çok eski ve çeşitli konulardaki kahramanlık hikayeleridir. Bu hikayeler Kafkasya'da, Çeçenler,

İnguşlar, Osetler, Çerkesler ve akrabalarının arasında, hatta kartvelce konuşan Svanlar ve kuzey Gürcistan'da yaşayan Gürcü dağlılarının arasında geçer. Çerkesçe'nin külliyatı Çerkes bilim adamı A.M. Hadaghatl'e önderliğinde 1968-1971 yılları arasında çalışan bir ekip tarafından, Hadaghatl'e'nin "Geroicheskij epos Nartyi igo genezis" (Nart Kahramanlık Destanları ve Ortaya Çıkışları) adlı eserinde toplanmıştır.

Kuzey Abhazlarının (Abazaların) destanları Vladimir Meremkulov ve Şota Salakaya tarafından derlenmiştir. Abhaz külliyatı Abhaz bilim adamlarından Şalva İnal-İpa tarafından yönetilen bir ekip tarafından derlenmiştir ve "İnal-İpa ve Arkadaşları, 1962" referansı ile kaydedilmiştir. Ubıhça Nart destanları büyük oranda, ünlü dilbilimci ve halkbilimci Georges Dumézil tarafından derlenmiş; keza, Boğaziçi Üniversitesi'nden araştırmacı Sumru Özsoy, Tefik Esenç'ten yedi destan daha derlemiştir.

Osetçe'de korunmuş olan Nart destanları çok farklıdır. Dumézil'in ve diğer araştırmacıların üzerinde çalıştığı (1930; 1943; 1960a; 1965; 1968; 1978) bu destanlar çok süslüdürler; ancak komşu Çerkesler'inkiler kadar eski değildirler.

Wisconsin Üniversitesi'nden Aylin Abayhan Karaçay-Malkar (Balkar) dilinin külliyatı üzerinde çalışmaktadır. Çeçen-İnguş külliyatı Svan külliyatı ile aynı şekilde, bir çevirmene ihtiyaç duymaktadır. Kuzeybatı Kafkas külliyatları ile Oset külliyatı arasındaki farklar göz önüne alındığında, diğer Nart destanları külliyatlarının karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarına yapacağı katkı önemli miktardadır².

E.M. Meletinskiy'e göre, Kafkasya'da MÖ. I. binyılda ve çok daha eski zamanlarda varolan kadim kahramanlık destanlarının/Nartların sözlü metinleri günümüze kadar korunmuştur. Bunlardan ağırlıklı olarak Osetler, Kabardinler, Adıgeler, Abkhazlar, Çeçen ve İnguşlar, Karaçay-Balkarlar, Kumuklar, Svanlar ve diğerlerinde saklanan nesir anlatılar XIX ve X. yy'larda kayda geçirilmiştir.

İndo-öropoist bilimadamları (V. Miller ve J. Dumézil) bir çok İskit-Nart paralellikleri bulmuşlardır. J. Dumézil Destan'ın baş figürü (Soslan, Sosruko, Batraz) ile İskit panteonunun güneş ve fırtına tanrıları arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır.

Keza, Kafkasolog arkeologlar (E. İ. Krupnov ve L.P. Semenov) Nart eposunun gelişmesinde, herşeyden önce Adıgelerin etnogenezi ile bağlantılı olan Geç Bronzçağı Koban Kültürü'nün (MÖ. II-I. binyılın geçiş dönemi) önemine işaret etmişlerdir. Adıge ve Abkhaz folklor uzmanları (A. Khadagatle, Ş. Kh. Salakay ve diğerleri) destanın nüvesinin Batı Kafkas dillerinin taşıyıcıları arasında ortaya çıktığını kanıtlamak için bir dizi çelişkili etimolojik hipotezler ileri sürmüşlerdir. Hatta Salakay, Nartları Nairo-Urartu ile ilişkilendiriyor. Muhtemelen Nart Destanları Kafkasya dahilinde, Alanlar ve iranik gruplar ile Batı Kafkas dillerini konuşan halkların atalarının katkılarıyla oluşmuştur.

² Colarusso, J. Kafkaslar'dan Nart Destanları, çev. M.Nesij (Khuaj)

Koban Kültürü kendisini çok erken sarmatize etmiştir. Nart destanlarındaki Satanay figürü, Meotlar ile anaerkil Sarmatlar arasında büyük ihtimalle arkeolojik bir bağlantının varlığını göstermektedir. Khorenli Moses'in tarihinde geçen ve en geç Miladi IV-V. yy'da yaşayan ve Ermeni kralı Artaş ile evlenen Alan prensesi Satinik'in adı Nart eposunun büyük kahramanlarından Satenay'ın adına benzerlik göstermektedir. Kafkasya'da Adıgelerin de dahil olduğu Alan Kabileler Birliği'nin siyasi-askeri hakimiyeti dönemi Nart destanının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. "Nart" kelimesinin etimolojisi tam olarak aydınlatılmamıştır.

Destanda Nartlar eski ve görkemli zamanlarda yaşayan bağatır kabilelerin bir türü olarak ortaya çıkıyorlar. Nartlar devler ile savaşıyorlar ve aynı şekilde münferit feodal hakimlere korkusuzca baskınlar düzenliyorlar (Osetin-Baltslar). Onların topluları askeri ve demokratik bir karaktere sahiptir. Anlatıların (şarkıların) Adıge ve Osetin versiyonlarının çoğu askerlerin toplantısı şölen ve dans tasviriyle başlar. Erkekler topluluğuna kadınların katılmasına izin verilmez, ancak Nartların gerçek önderi paradoksal biçimde Sateney'dir, diğer görevleri epik prens yerine getirir³. Alan prensesi Satinik ile Sateney arasında bağlantı kurmanın pek bir anlamı yoktur. Günümüzde, Sateney adı çok yaygın biçimde kullanılmaktadır. Alan kralının kızına Satinik adını vermesinin bugünkü Sateneylerden farkı yoktur. Netice itibariyle Nart destanlarının doğuşunu Alanlara götürmek abesle iştigaldir.

a. Kafkas Nart Destanı'nın Karaçay-Balkar versiyonu

Karaçay-Balkarlı folklor araştırmacısı M.Ç. Curtubaev'e göre, Nart kahramanlarının destanları Karaçay-Balkarlılar, Osetinler, Abazinler, Kabardinler, Adıgeler, Abkhazlar ve diğer bir çok Kafkas halklarında vardır. Bunların birçok ortak yönleri olduğu gibi farklı yönleri de görülmektedir. Karaçay-Balkar Nart destanlarının özelliklerinden biri, bunların hem manzum hem de nesir halinde iki ayrı formda olmalarıdır. Zaten, epik hikâyeleri yazmaya başlayan 19. yy. bilimadamları, hikâyeleri bilinen destanların şarkı formlarını bilen insanların azaldığını ve bu şarkı formlarının yavaş yavaş unutulduğunu belirtmişlerdir. Karaçay ve Balkarlarda sözü geçen epik şarkıları bilenlerin yarısı Stalin'in uyguladığı soykırım sırasında yok olmuşlardır, ama yine de bilenlerin sayısı az değildir. Bu soykırım dezavantajına rağmen, Karaçay-Balkar epik materyallerinin birçoğu toplanmış, hatta yayımlanmıştır, bu metinlerdeki mısra sayısı 7000'den az değildir. Bu arada birçok melodi geri döndürülemez şekilde kaybolmuştur. Daha 19. yy'da Karaçay-Balkar anlatılarını araştıran Rus bilimadamı P. Ostryakov'un ifadesine göre melodilerden her biri ayrı bir motif içeriyordu. Şimdi üzerinde çalıştığımız epik metinlerin eksik varyantları ile karşılaşıyoruz, bunlar tamamlandığında dünya epik edebiyatının en büyük bir eserinin ortaya çıkacağı açıktır.

³ Meletinskiy, E.M. Drevneıçeskie skazania narodov Kavkaza i Zakavkaza
<http://feb-web.ru/feb/ivl/vl2/vl2-2792.htm>

Yazara göre, Nart destanları birçok temayı işliyorlar, ama en önemlileri şunlardır:

Nartların Canavar-Emegenler ve ejderhalar ile mücadeleleri.

Birçok hikâyelerde uzak geçmişte husule gelen Karaçay-Balkarluların atalarıyla ilgili savaşlar, mücadeleler, vs. gibi tarihi olaylar.

Bir kahramanın kendine eş bulma girişimi veya şarkı söyleyen bir ağaç, bir altın kürk, bir sihirli kılıç, vs. gibi büyülü nesnelere sahibolma isteği.

Sürüleri kaçırma baskınları ve kavgaları veya bir bağatırın öldürülen baba veya kardeşlerin intikamını alma uğraşları. Kahramanların av, yolculuk, vs. gibi eylemleri.

Nartlar Kimlerdir? M.Ç. Curtubaev bu soruya Karaçay-Balkar anlatılarına dayanarak cevap arıyor. Onun araştırmalarına ve geleneklere göre, bu savaşçı kahraman halk, yani Nartlar, demircilik tanrısı Altın Debet'in torunlarıdır. Büyük Teyri onları yer yüzünde düzeni kurmak, emegenleri ve ejderhaları yokedip onlardan tüm dünyayı arındırmak ve insanları korumak amacıyla görevlendirmiştir. Bu yüzden Nartların ana meşgalesi savaştır. Tabiiyatıyla onlar sadece canavarlarla mücadele etmiyorlardı, aynı zamanda

diğer insanların birbirleriyle olan mücadelelerine de duyarsız kalmıyorlardı. Onlar doğuştan savaşçılar oldukları için evde uzun süre kalmaktan sıkılıyorlardı, içlerinden birinin sefer ve baskına hazırlanmak için çağrıda bulunmasını bekliyorlardı.

Aynı yazara göre, Karaçay-Balkar Nart destanında dört ana klan vardır: Alikolar, Skhurtuklar (Uskhurtuklar), Boraylar ve İndiler. Her klanın kendi kahramanları vardı. Mesela, Alikoların kahramanı, Altın Debet'in en büyük oğlu Alavğan ve onun oğlu Karaşavay'dı; Skhurtukların liderleri Nart Özümek ve oğulları Sosuruk, Sibilci, Byurçe, Bora (Bora-Batır) ve muhtemelen Sozar, diğer yedi kardeşin isimleri ise anılmıyor.

Yine Curtubaev'e göre, Karaçay-Balkar Nart destanlarında açıklanan ve Nartlarla ilgili olayların cereyan ettiği teritoryum çok geniş bir alanı kaplamaktadır. Destanda dört denize atıfta bulunuluyor: Karadeniz, Hazar Denizi, Akdeniz ve Gökdeniz. Bu son ikisi hakkında bir şey söylemek güçtür, muhtemelen Azak Denizi kastedilmiş olabilir. Adil/Etil, Kuban, Don, Terek (Terk) gibi büyük ırmaklardan sık sık sözedilir, keza Mingitau (Oşkhamafe), Kazbek (Kazman), Dikh-Tau ve Kafkasların diğer bazı zirvelerinin de isimleri sık geçer. Bunlara ilaveten Gezam-Tau ve Karmir-Tau'dan da bahsediliyor ki bunlar ve aynı şekilde Sarı-Arka dağ zinciri (Batı Kazakistan'da aynı adı taşıyan bir dağ zinciri var) hakkında da bir şey söylemek oldukça güçtür. Metinlerden ve anlatılardan Nart akınlarının Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki steplere, Kafkasardı'na, İran'a ve Şimal ülkelerine düzenlendiği anlaşılmaktadır. Nartların kendi ülkelerinin adı ise "Kırk-Suv" (=Kırk akarsu)'dur. Ne yazık ki bu ülke, destanda tam olarak tanımlanmamıştır. Tabiiyatıyla bugünkü Karaçay-Balkar'da bazı dağlar ve nehirlerin onların yaşam ortamı olduğuna inanılmaktadır, mesela "Taşlı Sırt" bunlardan biridir. Nartların uğraşlarına gelince, onların esas meşgaleleri (çirkin görünümlü devler biçiminde tanımlanan) emegenler, ejderhalar ve yabancı düşman kabileler ile savaştırmaktır. Nartlar herşeyden

önce savaşçılardı. Günlük yaşamları sürüleri gaspetmek amacıyla akınlarda ve baskınlarda geçerdi. Fakat aynı zamanda normal işlerle de meşgul olunurdu. Bağatırlar dışındaki halkın genelde işten kaçınmadığını Nartların özelliklerin biri olarak belirtmeliyiz. Mesela, "savaşçı-bağatır" olmadan önce Alavğan demircilik, Bödene balıkçılık, Çüyerdi de Bora-Batır'ın çobanı olarak çalışmıştır. Debet'in ikinci oğlu Guv koyun güdücülük, üçüncü oğlu Tsekhni avcılık yapıyordu. Nartlar çiftçilik yapıyor, buğday, arpa, darı, nartükh (mısır) ve diğer ürünleri üretiyorlardı. Nartların en sevdikleri meşgalelerden biri avcılık, çoğunlukla da geyik ve bizon avcılığı idi. Aynı şekilde, Karaçay-Balkar Nart destanında demircilik önemli bir yer tutar. Görünüşe göre bu durum, demircilik tanrısı Altın Debet imajı ile bağlantılıdır, dolayısıyla Karaçay-Balkar destanı, Nartların metalürji (demircilik) çalışmasıyla başlıyor. Kısacası, Nartların önem sırasına göre yaptıkları işler şöyledir:

1. Savaşlar, akınlar, baskınlar,
2. Madencilik ve metal işlemeciliği,
3. At ve koyut yetiştiriciliği,
4. Tarım, avcılık, balıkçılık.

Karaçay-Balkar epik dünyası son derece yoğun nüfuslu bir dünyadır. Bu anlatıların en belirgin özelliği, önemli destan kahramanlarının ve onların babalarının, analarının, kız ve erkek kardeşlerinin yanı sıra, geri kalan şöhreti olmayan nartları, aynı şekilde yilkıcılar, çobanlar, işçiler, demirciler, avcılar, balıkçılar, niğışda oturup sorunları tartışan bilge yaşlılar, şarlatanlar, cadılar, hizmetçiler ve onların efendileri, çiftçiler, vs. gibi diğer toplum üyelerini de içermesidir. Diğer figürlere gelince; bunlar pagan tanrılar, Nartlara yardım ve destek veren bilge cüceler, almasılar, ağaçkişiler, konuşan kanatlı atlar, köpekler, kuşlar, hayvanlar, vs. den oluşurlar. Ve nihayet Nartların düşmanları: ejderhalar ile üç, beş, yedi ve oniki başlı emegenler (devler), Nartların yurdu "Kırk Akarsu"ya göz koyan ve onu fethetmek için ordular gönderen kötü kalbli ve ahmak yabancı derebeyler, keza cadılar, iblisler, vs.dir. Nartların yaşadıkları ortamın özelliklerine gelince; son derece güzel bir dünya, fışkıran sular, mavi denizler ve göller, uçsuz bucaksız stepler, yüksek tepeler, kayalar, karlı dağlar, uzayıp giden derin ormanlar, güzel yeşil vadiler ve ekili alanlar. Çevrelerindeki bilinmeyen ve gizemli dünya Nartlar için sürprizlerle doludur. Onlar hayat doluydular, hiç bir engel tanımıyorlardı ve zafere koşmak için can atıyorlardı. Destanda Nart kahramanlarının sükûtle geçirilmeyen ayıplanacak bir çok işleri de tam olarak belirtildiği gibi, yeryüzünün en adaletli halkı ve ülkesi olarak kabul edildiği de vurgulanmaktadır. Karaçay-Balkar eposunda pagan tanrıların önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu tanrıların isimleri genelde anlatılarda geçer ve onların hepsi Nartları korurlar. Tanrısal kahramanların isimleri yemin ifade ederler. Pagan tanrılar onların şölenlerine katılırlar. Savaş tanrısı Eliya savaşta onlara şans getirir. Yer tanrısı Davlet, güçlü Öruzmeğin emegenlere karşı galebesinde ona yardım eder. Sosuruk'un talebi üzerine

gök tanrısı Teyri, göl içindeki emegenin donması için yere korkunç bir soğuk gönderir⁴.

M.Ç. Curtubaev'in bir başka çalışmasında verilen bilgiye göre, Nart Destanlarının doğasında bulunan tüm ortak ulusal değerler Karaçay-Balkar versiyonunda da mevcuttur:

Halk bağıatırları "Nartla" (=Nartlar) diye isimlendiriliyor.

Özellikle, Nart ataların güçlü, cesur ve soylu insanlardan oluşan bir halk olduğu vurgulanıyor.

Çeşitli anlatılarda farklı sıkluslara/devrelere ait birçok kahramanlar vardır.

Karaçay-Balkar eposunda birinci derecede kahramanlar şunlardır: Altın Debet, Satanay-Biyçe, Özümek, Raçikau, Sozuk, Socuk, Sosuruk, Şirdan, Agunda, Sibilci, Alağan, Karaşavay, vs. A.Z. Kholaev (Kholaev, 1974, s. 90) Açey ulu Açemez, Bödene ulu Raçikau ve Şirdan, Nöger ve

Gilyakhsırtan gibi isimleri bilinen figürleri de "küçük" bağıatırlar olarak niteliyor. Açemez ve Nöger başta olmak üzere çeşitli anlatılarda geçen diğer figürler de çoğu zaman önemli rol üstleniyorlar⁵. Aynı çalışmada belirtildiğine göre, şarkı formundaki metinlerin birçoğunun kaybolduğu kuşkusuzdur. Bu sebepten şarkı formundaki versiyonun hacmi oldukça küçülmüştür, 6-7000 mısra kadardır. Bazı anlatıların çeşitli varyantları bilinmektedir, bazıları ise (şarkı veya nesir şeklinde) sadece tek metindir. Eposun başlıca sıkluslarında asıl hikâyeye ile münferit hikâyelerin parçaları anlatılır. Varyantı olmayan metinler azdır:

Debet ve oğulları,
Debet'in oğlu Alavğan,
Alavğan'ın oğlu Karaşavay.

Bu üç sıklus Karaçay-Balkar Nart Destanı'nın nüvesini teşkil eder. Mamafiyh diğerleri de bu üç önemli sıklus ile yakın ilişki içindedirler: Özümek ve Satanay-Biyçe, Özümek ile Satanay-Biyçe'nin manevi oğlu Sosuruk, Bödene ve onun manevi oğlu Raçikau.

Diğer manzumeler:

Şirdan ve Nöger,
Açey ve oğlu Açemez,
Gezokh'un oğlu Sozar,
Çüyerdı (Çüyeldi).

Daha önce de belirtildiği gibi Nartlar ile ilgili bir çok manzum ve mensur anlatılar kaybolmuştur.

Nartlara izafe edilen bir takım şarkılar ve marşlar da vardır:

Nart Bağıatırların şarkısı ("Akından Dönüş"),
Nart avcılarının şarkısı ("Bizon Avı"),

⁴ Curtubaev, M. Ç. Geroişeskiy epos o nartakh. http://www.balkaria.info/library/d/dzhurtubaev/epos/0_narti.htm

⁵ Curtubaev, M.Ç. Karaçaevo-Balkarskiy geroişeskiy epos. <http://www.balkaria.info/library/d/dzhurtubaev/kbge/kbge.htm>

Ana tanrıça Umay-Biyçe'nin marşı,
Yıldırım tanrısı ve askerlerin koruyucusu Eliya'nın marşı,
Yüce tanrı Teyri'nin marşı.

Nart araştırmacıları S. Urusbiev ve S.İ. Tanaev'in sözünü ettiği başlıca destan kahramanları arasında yer alan Khımiç ve onun oğlu Batraz ile ilişkili çok az metin vardır, nesir formunda bir anlatı ile bir şarkı ve diğer şarkıların küçük bir parçası. Bu meyanda, Birçok anlatılar, herhahgi bir siklusa mal edilemezler, çünkü onlar ana figür olmayan Sibilçi, Kudent, Cönger gibi Nartların yiğitliklerini naklederler, keza onların yaşamlarındaki akınlar, bayramlar, vs. olayları tasvir ederler ve epostaki rolleri küçüktür⁶. Karaçay-Balkar Nart destanlarında adı geçen ana figürlerin / bağıatırların yanı sıra, yukarıda da ifade edildiği gibi ikinci derecede bağıatırlar, zenatçılar, çobanlar, hizmetçiler, büyücüler, şarlatanlar, cadılar; pagan tanrılar; cüceler, almasılar, ağaçkişiler (vahşi insanlar), konuşan kanatlı atlar; Nartların düşmanları olan üç, beş, yedi ve oniki başlı emegenler, düşman yabancı derebeyler, vs. gibi figürlerin bazıları özel isimleriyle destanda yer almaktadır.

Karaçay-Balkar Nart Destanı'nın birinci derecede kahramanları şunlardır: **Debet**-Gök tanrısı ile yer tanrısının oğludur. Nartların büyük atası ve demircilik zenatının mucididir. Özümek'in manevi babasıdır, kendisinin 19 oğlu bir kızı vardı. Günün birinde dev/anası Bayrım-kızı, Özümek ve 18 oğlunu tutup emegenlerin iline götürür. Sadece Alavğan'ı tutamaz.

Alavğan babasını ve kardeşlerini kurtarmak için mücadele eder.

Satanay-Biyçe-Güneş ata ile ay ananın kızıdır. Deniz tanrısı onu Ay'dan çalıp bir adada saklıyor. Su anası ona bakıyor. Satanay biraz büyüyünce yüzüne bir maske geçiriyor ve bir tahta parçasını kayak yaparak kıyıya ulaşıyor. Onu orada almasılar (uzun saçlı efsanevi yaratıklar) görüyorlar ve alıp kara ormana götürüyorlar, yedirip içiriyorlar. Bir gün oraya kocaman bir dev (emegen) geliyor, almasılar kaçıyorlar, Satanay kaçamayacağını anlayınca yüzündeki maskeyi çıkartıyor, emegenin tek gözü kamaşıyor ve görmez oluyor. Sinirlenen emegen sağa sola koşmaya başlıyor ve büyük bir uçurumdan yuvarlanıyor. Satanay yalnız kalınca etrafı dolaşıyor ve bir Nart köyüne geliyor. Köyün kenarında bir yaşlı kadına konuk oluyor. Yaşlı kadın onu kimseye göstermeden büyütüyor, sonra da onu Nart Özümek ile evlendiriyor.

Özümek-Nartların demircisi Debet bir gün demir cevheri toplamak için dağa tırmanıyor, vakit geçikince geceyi bir mağarada geçirmeye karar veriyor. Bir zamanda büyük bir aydınlık ortaya çıkıyor, Debet mağaradan başını uzatınca gökten bir kuyruklu yıldızın kaymakta olduğunu ve karşıdaki iki dağın arasına düştüğünü görüyor. Hemen o tarafa gidiyor. Olay yerine gelince ikiye ayrılmış kocaman bir göktaş ve onun içinde sevimli, gülbüz bir oğlancık görüyor. Çocuk iri bir kurdun memesini emiyordu. Debet onun yanına vardığında oğlancık üç yaşındaki bir çocuk kadar büyümüşü. Debet çocuğu alıp Nart köyüne götürüyor. Bu esnada oğlancık yedi yaşındaki çocuk kadar büyüyor. Debet'in 19 oğlu vardı,

⁶ Curtubaev, M. Ç. agy.

sürüsü olan köylüler isteyince oğlancığı onlara verdi. Oğlan büyüüp gelişince ona "Örüzmek" adını verdiler.

Sosuruk-Örüzmek ile Satanay'ın evlatlığı, demir vücudlu bir savaşçı. Çoban Sozukku'nun tohumunun isabet ettiği bir kayadan doğmuştur. Yeraltı ruhları tarafından terbiye edilmiştir, çeliğe su verir. Nart kabilelerin zaferlerinde birçok kahramanlıklar gösterir, ama daha sonra anlaşmazlık ve çekişmeler ortaya çıkar, halk tarafından lanetlenir ve taşa dönüşür. Alikoların evinde verilen bir ziyafette Örüzmek'i öldürülmek için komplolar kurulduğu zaman, Satanay ona yardım etmesi için genç Sosuruk'u gönderir, o da Örüzmek'i kanla ıslanan kuleden çekip çıkarır. O zamana kadar Uskhurtukların başçısı, karısının bir manevi oğlu olduğunu bilmiyordu.

Satanay kocasına, o ziyafette gördüğü ilginç şeyleri sorar. Konuşmaları kısaca şöyledir:

Oy, oy, vardı orada bir ağız kanlı olan,

Büyüyünce olacak çok ünlü bir adam.

Sordu: o kardeşin olsa ister miydin?

-Hayır. Güçlü olursan kardeşdir,

Gücsüz olursan- diyor, kanlı başdır.

Oğlun olsa ister miydin? diyor.

Ah keşki, öyle şans nerde? diyor.

(Örüzmek ile Satanay'ın çocukları yoktu).

Bu ifadeden, Sosuruk'un Örüzmek ile Satanay Biyçe tarafından evlat edinileceği anlaşılmaktadır. Sosuruk büyük gücü ve cesurluğu sebebiyle istikrarsız ve kibirlidir, başkalarına hükmetmeye meyyaldır, sinsi ve hırslıdır.

Alavğan-Debet'in 19 oğlunun en büyüğüdür. Nart kahramanlarının da en ünlülerindendir. Emegenlerde esir olan babası Deset ile kardeşlerini kurtarmak için Dev-anası Bayrım-kızı ile konuşmaya karar verir. Dev-anası onu görünce içi ısınır ve kendisine damat yapmayı düşünür. Zaten elinde önemli bir fırsat vardır. Alavğan'a kızı ile evlendiği takdirde babasını ve kardeşlerini kurtarması için yardım edeceğini söyler. Alavğan emegen kızla evlenir, tutsakları kurtarır. Alavğan'ın kahramanlığını anlatan birçok manzum metin vardır.

Karaşavay- Alavğan'ın emegen kadından olan çocuğudur. Emegen kadın ondan önce birçok çocuk doğurur ve hepsini de yer. Bunu önlemeye bir çare bulamayan Alavğan Satanay-Biyçe'den yardım ister. Satanay-Biyçe emegen kadının çocuğunu görmeyecek şekilde doğum yapmasını sağlar ve onun yerine bir köpek yavrusunu bırakır ve çocuğu alıp evden uzaklaşır. Emegen kadın köpek eniğini çocuğu sanarak yer. Alavğan da Satanay'dan oğlunu alıp dağa çıkar. Bir mağaraya bırakır ve ağızına buz sarkıtlarını çevirir. Çocuk onları emerek büyür. Karaşavay bir gün oğlunu görmeye gelince onun bir hayli büyüdüğünü ve yay ve ok yaparak tavşan avlayıp yediğini görür. Sonra beraberinde Nart köyüne getirip oğlu olduğunu bildirir, adını "Karaşavay" koyarlar. Karaşavay'ın "Gemuda" isimli konuşan atı Nart destanında önemli bir figürdür. O dönemde Örüzmek'in güzelliği

aleme yayılmış bir kızı vardı: Agunda. Ona talip olmayan Nart bağıtırı kalmamıştı, ama onu Satanay-Biyçe'nin de yardımıyla Karaşavay kendisine eş seçer.

Raçıkav- Bödene'nin manevi oğludur, çocukluğunda bağıtırılık alametleri gösterir. Uskhurtuk'un damadı olur. Onun kişiliğinde birleşen olağanüstü kuvvet ve cesaret ile inanılmaz derecede kibir ve kendini üstün görme hali genç bağıtırının ölümüne sebep olur. Bir kılıç darbesiyle suçlu (Gilyakhsırtan) haklamada başarılı olamayınca teessüründen yere düşüp ölüyor (bir başka rivayete göre, adı bilinmeyen bir karşıtı tarafından sırtından hançerlenmek suretiyle öldürülmüştür).

Bödene- güçlü ve cesur Alavğan gibi başka bir kabileden gelen yabancısıdır. Egemen Ak-Biyçe'nin askerleri onun kumandasında düşman birliklerini bozguna uğratar. Etil kıyısında balıkçılıkla uğraşıyordu (bir zamanlar Alavğan da deniz sahilinde balıkçılıkla uğraşmak zorunda kalmıştı). Alavğan Nartlar arasında kendine uygun bir eş bulamayınca, Emegenlerden bir kadın getirmişti, Bödene bunun tam aksine Nartlardan bir kızla evlenir.

Nöger (Cönger)-Nart Nöger'in soygunla uğraştığı "Şirdan ve Nöger" isimli bağıtırılık şarkısında dile getirilir. Raçıkav'un aksine o kendisi tek başına yaşıyor, sürü çalıyor ve kaçırdığı insanları köle yapıp satıyor, parasını da kızkardeşine veriyordu. Gündüzleri çul-çabut giysilerle gübreliliklerde yatıyor, yalancıkdan topallıyarak yürüyor, geceleri de hırsızlık ve köle satma işine çıkıyordu. İndi kardeşlerin kanatlı beyaz atını çalıyor. Nöger'in anası-babası hakkında hiç birşey bilinmiyor.

Açey-ünlü Nartlardan biri (prens diye de çağrılıyor). Kubu (Gubu) ile bir düello sırasında öldürülmüştür. Bir başka anlatıda, yaşlanmış olarak Nartların başında işgalci bir ordu ile savaş sırasında öldürülmüştür.

Açemez (Etsemey)-babasının öldürülmesinin intikamını almıştır. Genç olmasına rağmen cesur, güçlü ve yüce gönüllü idi. Kanlısının üstesinden geldikten sonra, Sosuruk'un bir müfrezesi ile çatışmada ölmüştür.

Bora (Bora-Batır)-Seçkin bir Nart, Boralar soyunun kurucusu. Büyük sürüleri vardı ve onları 60 ejderha koruyordu.

Nart destanlarında isimleri geçen ikinci derecedeki kahramanlardan bazıları ile diğer figürlerin bellibaşlıları şunlardır:

Guv- Debet'in ikinci oğlu, babasının sürülerine bakan çoban. Guv'un kendisinden bir sonraki genç kardeşi Tsekhni, ona bir oyun oynamaya karar verir ve geceleyin sürüsünden bir koyun çalmak için sürünerek yaklaşır. Guv bir hışırtı duyunca, Tsekhni'nin kendisini korkutmak istediğini anlar, çalılığa rastgele bir ok fırlatır, ama ok Tsekhni'ye isabet eder. Nart büyük bir acıya kapılır, tanrı Guv'u beyaz bir martıya dönüştürür.

Tsekhni (Çekhni)- Debet'in üçüncü oğlu, avcı.

Socuk (Sozuk, Sozuku, SösümeK)- Debet'in küçük oğlu, çoban. Kardeşlerin delisi olarak kabul ediliyor, perilerin tavsiyesi üzerine onu yalnız olarak yedi yolun kesiştiği noktaya bırakırlar. Birkaç yıl sonra Socuk iyileşir ve inanılmaz dedecede zengin olur. Etil ırmağının sol yakasında yaşamını sürdürür.

Matçaluv (Batçaluv, Gommakhan)- Bazı anlatılara göre Debet'in karısıdır ve zaman zaman Satanay'ın yerini alır, yenidoğan Karaşavay'ın

kurtarıcısı rolündedir, onun kaderi dev-anası tarafından yenilerek ortadan kaldırılmaktadır.

Uskhurtuk (Skhurtuk)- Çoban, Uskhurtuk sülalesinin başı. Debet'in oğlu (bazı metinlerde kardeşi) ve Örüzmek'in manevi babası. Uskhurtuk'un ölümü hiç bir şekilde belli değildir, onun ölümüyle ilgili yas anlatısı şarkı pasajlarında korunmamıştır. Cesaret ve dürüstlüğü övülmüştür. Örüzmek'in Fuklara karşı savaşında ona tavsiyelerde bulunur (Urusbiev'in eserinde).

Aseney- Uskhurtuk'un karısı, Örüzmek'in manevi anası. O ve Satany-Biyçe anlatılarının birinde Nartların anası olarak anılır ki muhtemelen burada Nartların hepsi değil, sadece Uskhurtuklar kastedilmektedir.

Çüeldi (Çüerdi)-Nart Kubu ve Sarasan'ın oğlu. Erken öksüz kalmış ve Bora-Batır onu sürülerine çoban tutmuştur. Uskhurtuklar (Örüzmek ve oğulları) ile savaşmıştır. Birçok kahramanlıklar göstermiştir (babasının katili Gubu'dan öç alır, iki emegen öldürür, vs.). Örüzmek'in kızı ile evlenmiştir (bir başka anlatıda Bora-Batır'ın kızı ile evlendiği ifade ediliyor). Azak Deniz civarında cereyan eden bin savaşa onun kumandasında askeri birlikler gönderilmiştir.

Khimiç (Bolat-Khimiç)-O ve oğlu Batıraz hakkındaki anlatılar nerdeyse tamamen kaybolmuştur. Birçok müsabakayı kazandıktan sonra Avar hanının kızı ile evlendiğini anlatan sadece bir şarkı varlığını korumuştur. Onun önceki eşlerinin Khimiç'dan çocukları olmamıştır. Muhtemelen Batıraz'ın anası Avar hanının kızıdır.

Batıraz (Bolat-Khimiç'in oğlu)-yurdun savunulmasında onun büyük cesaret ve gayretle savaştığından sözedilir. Nesir anlatıda Batıraz'ın emegenlerden hububat çalarak Nartlara getirdiği dile getirilir. Düşmanları tarafından takip edilerek Bakhsan vadisinde yorularak öldürülmüştür.

Gezdokh- İndiler ailesinin kurucusu Nart İndi'nin oğlu. Temir-Çokkoy tarafından öldürülmüştür.

Sozar-Gezokh'un oğlu, babasının intikamını aldı. At yolkısını kaçırıyor, yıldırım tanrısı Eliya Sozar'ı kanlısına karşı koruyor.

Temir-Çokka-Sozar'ın kanlısı, efsanede "Nart prensi" diye anılmıştır.

Aksak-Temir-Nart Sozar'ın terbiyecisi. Nartların üst düzey sihirbazlarından.

Noğay (Noğayçık)- Kötü dev kardeşlere karşı mücadelede Nartlara yardıma gelen güçlü bağadır. Akına birlikte gittiği Örüzmek'de misafir kalıyor. Tek başına peşpeşe üç emegeni öldürüyor, ama kendisi de ölüyor.

Bayrım-kızı-Cadı, Alavğan'ın emegenlerde esir olan babasını ve kardeşlerini kurtarmaya yardım edeceğini, ancak şartının kızı ile evlenmesi olduğunu bildirerek, Alavğan'ı kızı ile evlenmeye mecbur eden emegen kadın.

Küçsadağ-Alavğan'ın evlendiği emegen kızın babası olan dev.

Zinziivar-Alavğan'ın karısı, insan yiyen dev kadın.

Haklarında bilgi verilmesine gerek görülmeyenler de şunlardır: Toturbiy, Miçiliuv, Miçiuvan, Khunker, İşçi, Sibilçi, Bürçe, Agunda, Kaytmırza, Camparaz (Cantaraz), Örüzbii, Elbuzduk, Tavbiy, Tauas, Cambolat, Ak-Biyçe, Daurbiy, Kujzın, Khayırsüle, Tokhana, Künkız, Bayçı, Argu, Sandırak, Çolak-Yünus, Kırs-Biyçe, Künbiyçe, Ekicürek, Akbilek, Çümediy

(Boyunçak), Örebaş, Goşa, Turtu, Açıbatır, Kobalbatır, Kiçibatır, Tükleskhan (Tükleş), Aymölek, İndilay, Nesran-Batır (Nasran-Biy), Celbıdır, Üçleme, Törtleme, Boraka, Kudent, Allahberdi, Sarasan, Gubu, Kurşa, Batırbaz, İblis, Ay, Külümkhan, Şavlukh İnci⁷.

Nart destanlarına ait manzum ve mensur metinler incelenirken hangilerinin en eski zamanlara ait olduğunu, hangilerinin de sonradan ortaya çıktığını anlamak o kadar güç değildir. Keza, destanlarda geçen (türkçe-farsça) isimlere bakarak Nart destanlarının Türk kökenli ya da Fars kökenli halklardan alındığını ileri sürmek de yanlıştır. Bir defa, destanların yaşı Kafkasya'ya türkçe ve farsça konuşan halkların gelmesinden çok daha öncesine dayanıyor. Aynı şekilde, metinler arasına türkçe isimler ve ifadeler girmesi de beraber yaşamanın doğal bir sonucudur. Yüzyıllardan hatta binyıllardan beri Nart destanlarını taganni eden sanatçılar ve onları mensur halde anlatan masal anlatıcıları, metinlerde unuttukları kelimeleri kâh kasıtsız kâh kasıtlı olarak uygun kelimelerle doldurmuşlardır. Aynı şekilde toplumun değişen inanç ve yaşam tarzının tesiriyle de birçok çağdaş kavramları ifade eden kelimeler de metinlere girmiştir. Allah, Allahberdi, Aymölek, Çolak-Yunus, İblis, vs. gibi kelimeler buna örnektir ve İslam'a girildikten sonra metinlere girmiştir. Ancak bunlar metinlerin yaşını gençleştirmedeği gibi, değerini de düşürmez.

b. Nart Destanlarının Adıge versiyonu.

Kafkas Nart Destanları'nın Adıge versiyonuyla ilgili pek çok araştırma ve yayın mevcuttur. Bunların içinde en önemlilerinden biri Çerkes bilim adamı A.M. Hadaghal'e yönetiminde 1968-1971 yılları arasında çalışan bir ekip tarafından hazırlanan eser "Geroişeskiy epos Nartı i igo genezis" (Nart Kahramanlık Destanları ve Ortaya Çıkışları) adlı eserde toplanmıştır. Hadaghatl'e ve arkadaşlarının hazırladığı toplam yedi ciltlik çalışma araştırmacılar için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Adıge Nart destanları konusunu işlerken, sözü geçen eserin HAPİ C. Yıldız tarafından çevrilen bölümlerinden yararlandık.

A.M. Hadaghal'e ve arkadaşlarına göre, destanın yaşını şu tarihten şu tarihe kadar diye kesin zaman dilimiyle sınırlamak doğru bir yaklaşım değildir. Çok eski destan anlatıları olduğu gibi sonradan oluşanlar da vardır. Bölümlerin yaşları her bir bölümdeki türkü, şarkı ve öykülerden hareketle açıklığa kavuşturulabilir. Adıge Nart destanında adı geçen kişileri yakından tanıyıp yükledikleri görevleri, beceri ve ustalıklarını ve onlar üzerine düzenlenmiş öyküleri incelediğimizde, her bir söylentinin doğduğu ve olduğu yüzyılı ya da dönemi yaklaşık olarak saptayabiliyoruz. Buna göre, yaşlı Nartların yanı sıra genç Nartlarımızın da bulunduğunu görüyoruz. Sözelgeşi, Adıge Nart destanında geniş bir yer tutan, ilk orağı, demir maşayı, değişik kılıçları, koca mızrakları ve okları demirden yapan ünlü demirci ustası Nart Tlepş'i ele alalım. Nart destanında yer alan Nart Tlepş'e ait bölümün olduğu dönemi belirlemek için, Kafkasya'da demir çağına ne zaman geçilmiş olduğunu saptamak gerekir. Bunun için de

⁷ Daha fazla için bak. *Curtubaev, M. Ç. agy.; Alieva, A.İ. ve a.l. "Nartla" Karaçay-Balkarlıların Kahramanlık Destanı, M. 1994 (Karaçay-balkarca).*

tarihsel olgulara dayanmak zorundayız. Kafkasya'da demirin işlenmeye başlaması bilimadamlarınca MÖ. VIII-VII. yy'lara tarihlendiğine göre, Debet'in yaşı bu tarihler arasında bir zamandır. Tlepş'in yaşadığı dönemde İskitler ve onların ardılları olan Sarmatlar ve Alanlar henüz Kafkasya'ya ayak basmamışlardı. Bu tespit, "Nartlar" adlı destanın hiçbir Kafkasyalı halka ait olmadığı, tam aksine İran, Alan ya da Moğol (?) kökenli topluluklar tarafından, dışarıdan, Milattan sonra 1-2. yüzyıllarda Kafkasya'ya getirilmiş olduğu biçimindeki bazı yazarlara ait görüşlerin yanlışlığını da ortaya koymaktadır.

Aynı yazarlara göre, toplumda sınıfların ortaya çıkmasından önce beliren ve epik (hamasi) anlatılar biçiminde kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze getirilen bu hikâyeler, "gerçek sanat eserlerinin" ortaya çıkışı öncesi dönemine aittirler. Başka bir söylemle, bu erken dönemde destan bir sanat eseri olma niteliği kazanmamıştı, o dönem insanında, bu türden bir kavram ya da bilinç henüz oluşmamıştı. Bu tür eserlerin üretilmesi, çok daha başka sebeplere dayanıyordu: insan yaşamını sürdürmek zorundaydı, bunun için de tutarlı örnekler ve sağlam gelenekler oluşturmak, "iyi" ile "kötüyü", "ulaşılacak istenen" ile "istenmeyen" ayırt etmek, kişileri eğitmek ve onları yaşama hazırlamak gibi görevlerle karşı karşıyaydı. Bu yüzden destan, eskiden bir yasa düzenlemesi işlevini görüyor ve uyulması gereken kuralları gösteriyordu. Adıgelerde eskiden beri varolmuş olan özellikleri ve düşünüş biçimini, destanımızda görebiliyoruz: söz konusu özelliklerin ilki, korkusuzluk, yiğitlik ve canını ortaya koymaktan kaçınmamak; ikincisi, düşmana karşı korkunç ve acımasız olmak; üçüncüsü de, ileri, gelişmiş bir merhamet, acıma duygusu, eli açıklık, cömertlik, başkaları için bile gözünü ve canını vermekten kaçınmamak özelliğidir. Nart yiğitleri, yukarıda sayılan bu özellikleri simgeleyen tiplerin (kişiliklerin) örnekleridirler; bu yiğitler kötü olan her şeyle savaşıyorlar; dara düşene yardıma koşuyorlar; hal-hareket ve davranış biçimleri ve deyişleri de (guşiej) o doğrultudadır.

A.M. Hadaghal'e ve arkadaşlarının hazırladığı eserden öğrendiğimize göre, Adıge destanı "Nartlar", çok sayıda besteli-makamlı türkü (pşinatlı) ve şarkı (uered/) ile değişik hikâyelerden (xhice) oluşmuştur. Şarkı parçaları, eski formlarını (biçimlerini) en iyi korumuş olanlardır. Şarkılar oluşturuldukları dönemdeki olaylara daha bağlı kalmış ve bu şarkıları besteleyen Adıge bestecilerin o dönemde kullandıkları dil özelliklerini de en sağlam bir biçimde günümüze getirmişlerdir. Şarkı-öykü karması biçimindeki anlatılarda ya da öykü formlarında ise, anlatıcıların kendi dönemlerindeki gelenek ve görüntüleri de bu anlatılara kattıkları (karıştırdıkları) görülebilmektedir. Savsırıko, Şebatinıko, Hımışko Peterez, Aşemez, Setenay ve daha başkalarına ait çok sayıda türkü ve şarkıları inceleyen Adıge tarihçi, dilci ve yazarlarının ortak görüşüne göre, Nart destanı, başlangıç döneminde çok sayıda türküden oluşan büyük bir epik (hamasi) halk eseri durumundaydı. Greglerin "İliada"sı, eski Rus bilinleri, Kalmukların "Cangar" ve Kırgızların "Manas"ı gibi, Nartların da bir dönemler büyük bir halk poemi (manzum destan) olduğuna kuşku yoktur" (Tembot K'eraş. Adıghe ueredızxer, Mıyequape, 1940, s. 11.).

Bu arada yazarlar, tüm bu yazdıklarının kanıtladığı şeyin, Nart türküleri, Nart şarkıları, Nart menkıbeleri (txıdej) ile Nart deyişlerinin (guşıej) Adığeler arasında yaygın bir biçimde ve bol miktarda bulunduğu, Nart şarkı ve öyküleri yönünden Adığelerin, öbür Kafkas halklarından, karşılaştırılmayacak ölçüde, çok daha zengin oldukları gerçeğini vurguluyorlar ve şu sonuca varıyorlar : " Bütün bunların ardından kanıtlanan ikinci şey ise, Nart destanını Adığelerin oluşturduğu, kendi destanları olduğu gerçeğidir⁸".

Ancak, bu görüşe katılmak mümkün değildir. Bize göre, Adığeler toplam nüfus itibariyle 1864 tehcirinden önce Kafkas boylarının en kalabalık olanını oluşturuyordu. Bununla şunu kastediyoruz: çok insan tarafından bilinen destani halk anlatıları elbette çok büyük bir hacim teşkil edecektir. Karaçay-Balkarlılar ile Osetinler nüfus itibariyle Adığelerden çok az idiler, buna rağmen muazzam bir Nart efsanesi metnini yazıya geçirmişler ve bir sözlü halk edebiyatı külliyyatı oluşturmuşlardır. Kendi öz halkının grupları arasında bu şekilde mağrurane öncelik alma temayülünü doğru bulmuyoruz. Kafkas Milleti'nin umumi halk destanını belli bir subetnik gruba maletmek çok tehlikeli ve yanlış bir yaklaşımdır. Adığe aydınlarının bunca felaketten ibret almamış olmalarını kavramakta da güçlük çekiyoruz.

Bu umumi girişten sonra, Adige destanı "Nartlar"ın 26 bölümden oluştuğu belirtilerek bölümlerin listesi veriliyor:

Setenayre Uerzemedjre (Setenay ile Verzemeg)
Setenayqo Sausırıqu (Setenay oğlu Savsırıko)
Uerzemedjgo Yerişequ (Yeşerıqu, Yerişqeu) (Verzemeg oğlu Yerişok)
(Yeşeruk, Yerişkav)
Uerzemedjgo Şebatinıqu (Verzemeg oğlu Şebatinıko)
Xhımışıqo Peterez (Hımış oğlu Peterez)
Yaşemıqo Aşemez (Yaşe oğlu Aşemez)
Nart Tlepç (Nart Tlepş)
Nebghırıyeqo Ceuay (Nebgırıye oğlu Ş'evay)
Azenakv ya Kur (Maliçıpxhu) (Azenak' ya Kur) (Maliçıphu)
Nart Adıyıf
Nart Babıxhu (Nart Babuh)
Nart Dexenağo (Nart Deh'enağo)
Nart Tırıcau (Tecu) (Nart Tırış'av) (Teş'av)
Nart Çelexhset (Nart Çelehset)
Pakvoqo Tetercau (Pak'o oğlu Teterş'av)
Nart Aledj (Nart Aleg)
Nart Thağelıdj (Nart Thağelıg)
Nart Setımıqoxer (Nart Setımıko'lar)

⁸ *Khadaghal'e, A.M.* Nartlar: Adığe Yiğitlik Destanı -2, çev. C. Yıldız (Khapi), http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/edebiyat/efsaneler/042_nart-02.htm

Nart Yergun
Nart Dzeğaş
Deguzhiyeqo Djerim (Degudjer) (Degujiye oğlu Gerim) (Deguger)
Nart Koles
Nart Ceuakv (Nart Ş'evaç')
Nart Beuıkv (Nart Beviç')
Nart Emıç (1эмıшъ) (Nart Amış')
Şarkılar, değişik öyküler ve atasözleri (guşiezhxer).

Vubıkhler ile Kabardeyleri Adığelerin içinde saydığımız için onların Nart anlatıları hakkında ayrıca başlık açmadık. Zaten Kuban Adığeleri ile bunlar arasında çok küçük farklılıklar vardır; keza Nart kahramanlarının isimlerinde de şive farklılıklarından ileri gelen farklılıklar söz konusudur. Bununla beraber, Kabardey varyantlarında "komşuluğun etkisiyle" Karaçay-Balkar ve Osetin Nart Destanı varyantlarına benzer ifadeler vardır. Bu benzerlikler hem hikâyelerde hem de kahramanların isimlerinde görölmektedir.

Adığe kökenli Türk bilimadamı Hulusi Üstün "K. Kafkasya Mitolojisi" başlıklı makalesinde ilginç ve doğru tespitlerde bulunuyor. Ona göre, bölgesel kültür değişimleri, etnoloji, dil gibi konularda önemli veriler içeren Kafkas destanları filoloji, tarih, mitoloji bilgisi olmayan iyi niyetli meraklılar tarafından incelendiği için bilimsel çevrelerde ciddiye alınmayan varsayımlara konu olmuştur. Yunanca'da mit öncesi anlamına gelen Promete kelimesini duyan Çerkes araştırmacılar bu sözcüğün Adığece Peritha (öncü tanrı) dan türediğini ileri sürmüşlerdir ki bu sav sadece ses benzeşmesine dayanır. Aynı şekilde Nart kelimesini (göz ve vermek) anlamına gelen (ne ve tın) sözcükleriyle açıklamaya kalkmışlardır. Oysa etimolojisi bilimsel olarak ortada olan bu sözcüklerin belli halklara, belli dillere, diyalektlere mal edilmesi uğraşları pratik yarar sağlamaktan uzak gayretlerdir. Kültür insanlığın ortak malıdır ve her şeyden önce lokal değil evrensel değerler olarak ele alınmalıdır. Mitolojik öğeler de anonimdir ve klanlara, kabilelere mal edilemez.

Bu bağlamda Kafkas mitolojisinin tıpkı bölgenin etnolojik ve linguistik yapısı gibi bir mitler karışımının ürünü olduğunu kabul etmek bu destanların değerini azaltıcı etki yapmayacaktır.

Toplumları ayakta tutan değerleri kültür, tarih, din ve dil gibi başlıklara ayıracak olursak farklı dillerin konuşulduğu, farklı ırkların bir araya gelip kaynaştığı Kafkasya coğrafyasında küçük nüanslar dışında büyük ölçüde aynı olan destan ve masalların farklı halkları birleştirebilecek önemli ortak değerlerden biri olduğu sonucu ortaya çıkar. Bu nedenle Kafkas mitolojisini incelemenin ayrı bir önem ve ivediliği vardır. Tlepş, Satenay, Sosrikue, Peterez, sadece Adığe, Oset ya da Çeçen destanlarının kahramanı değildir ve aşığı yukarı aynı fonksiyonlarla bütün Kafkasya mitolojilerinin temel kahramanlarıdır. Bu destanların Çerkes orijinli olmadığının kabulü kadar Moğol, İskit, Turan, İnan kaynaklı olduğunu kabul etmek de kesin doğru olmayacaktır. Bu destanlar, bir dönem tüm eski dünya kıtalarında etkili olmuş, büyük uygarlıklarla kültür alışverişinde bulunmuş, farklı etnik

grupların geçiş yolu üzerindeki bir bölgede yaşayan Kafkasların özgün coğrafyalarının ve özgün kültürlerinin ürünüdür⁹.

c. Nart destanlarının Abkhaz/Abazin versiyonu

Abkhaz Nart Destanları külliyyatı Ş.D. İnal-İpa'nın yönetiminde bir çalışma grubu tarafından derlenmiş ve 1962 yılında kayda geçirilmiştir. Bu çalışmayı yöneten Abkhaz bilimadamı Ş.D. İnal-İpa "to rasskazıvayut abkhazı o drevneyšem naselenii Abkhazii i svoem proiskhojdenii (materialı s kommentariyami)" / [Kadim Abkhazya Nüfusu ve Onun Kökeni İle İlgili Abkhaz Anlatıları (materyaller ve yorumlar)] başlıklı çalışmasında Abkhaz Nart destanlarını diğer Kafkas halklarının Nart destanları ile karşılaştırmalı olarak incelemiş ve yorumlamıştır. Ona göre, Abkhaz efsanelerinde hem erkekler hem de kadınlar vardır ve bazı durumlarda kadınlar ön safta yer alırlar. Nart efsaneleri etnogenetik unsurlar da içermektedir. Mesela "şimdiki Abkhazların nartlardan türedikleri" [ursin, 1957, s. 229], keza "onların bir başka kökten de çıkmış olabilecekleri" araştırmacılarca belirtilmiştir. Abkhazya topraklarında Nart kahramanlarının isimleriyle ilişkili bir çok yer adının olması calibi dikkattir: Sasrika lahdi ve Sasrika kayası (kelimesi kelimesine "oturma yeri"), Gumıst ve Kodor boğazında Gunda, Bedia'da Ckhov Nart Kalesi (Nartskhoy-Abaa), vd. Nart Destanı, Kafkas halklarının manevi kültürünün en eski anıtıdır, Abkhaz Nart efsaneleri de bunun en eski bölümlerinden biridir. Bu olgu tek başına, Abkhazların Kafkasya'da eski etnik kökenlerinin varlığının çok önemli ve olağanüstü bir kanıtıdır. Nart Destanları'nın nüvesinin oluşum dönemi muhtemelen MÖ. III. mileniyuma uzanmaktadır ve bu dönemde akraba Adığe kabilelerinden ayrı bir etnik grup olarak Abkhazlar zaten vardı, destanın ortaya çıkması sürecine onların katılmaması mümkün değildir. Diđer taraftan Nart Destanı'nın sadece derin bir kronolojik olgu olmadığı, bilakis Batı Kafkasya'dan Dođu Kafkasya'ya yeterince geniş bir teritoryal alanda tedricen ortaya çıktığı, onun taşıyıcılarının çeşitli dil gruplarına [(Kafkas dil grubundan (Adığeler, Abkhazlar, vs.), İnan dil grubundan (Osetinler), Türk dil grubundan (Karaçay-Balkar ve Kumuklar), vs.) mensup halklar olduğu gerçeği akılda tutulmalıdır. Batı Kafkasya'da Abkhazlar ve Adığeler, Merkezî Kafkasya'da Osetler Nart Destanı'nın üç ağırlık merkezini oluştururlar. Bunların yanı sıra sadece Vubıkhlar ile Abazinlerin varyatları değil, aynı zamanda Karaçay-Balkar ve Svanların Nart destanları varyantları da söz konusudur. Nart Destanı ile ilgili çalışma, çevredeki akraba ve komşu halklar katında Abkhazların pozisyonunu belirlemede ve Abkhazlar ile onlar arasında etnik ve kültürel akrabalığın karakterini doğru tespitinde de yardımcı olacaktır. Aynı yazara göre, yakın geçmişte Abazinler maddi ve manevi ana kültürde Abkhazlar ile tek bir etnik grup teşkil ediyorlardı. Aynı benzerlikler ve özellikler her iki halkın Nart destanlarında da görülmektedir. Resim, motif, yapı ve diğer hususlarda fevkalade yakın benzerlik vardır. Aralıksız sıkı etkileşimler sebebiyle (genelde relatif yakın kökenli) Abazin eposunda,

⁹ Üstün, H. K. Kafkasya Mitolojisi. <http://www.kafkas.org.tr/kultur/kuzey%20kafkasya%20mitolojisi.html>

ulusal Osetin eposunun ve özellikle de Adıge halkı eposunun etkileri görülmektedir (Merenkulov, 1975). Abazin ve Abkhaz efsanelerinde başlıca 99 kardeş ile bilge ve ebedi genç kalan annenin büyük Nart kardeşliği ve toplum yaşamı kıkâye edilmektedir (100, 7). Nartların anası Abkhazlardaki gibi çağrılıyor: Sataney-Guaşe (bazen Sana). Efsanelerin her iki versiyonunda görevler ve roller temelde aynıdır. Abazin eposunun en önemli figürü Abkhazlarda olduğu gibi Sasrıkva'dır. Burada Sasrıkva siklusu destanın merkezi nüvesi olarak görev üstlenir. Bu nüve etrafında diğer olaylar cereyan eder. Genelde Narckhov (abazince Arckhov), Khvajarpis (abazince Khıvabıjı-Arpis), Şaurdin (abazince Şardan), Batakva (abazince Batako), Tatraş (abazince Totraş), Patrazs (abazince Batraz), Khımış, Tolombak (abazince Albak) vs. imajları öne çıkar. Karakterlerin farklılıkları büyük ihtimalle eposun ana çekirdeğine ait değildir; Nartların güzel kızkardeşleri Gunda, Abkhaz ve Vubıkh efsanelerinde hiç bir şekilde ön plana çıkmaz, aynı şekilde, Askhazlar arasında popüler olan ormanların, avcılık ve yaban yaşamın koruyucuları sükûtle geçirtilirler (Ayrğ-Ajveypşaa). Bazan bir çok konular en küçük ayrıntıya kadar birbirleriyle çakışır: Sasrıkva'nın taşdan doğduğu epizodu, Khımış'ın bir cücenin kızıyla evlenmesi, onun kocasına gücenmesi ve onu terketmesi; Arckhovlar ile Khoj-Arpislerin kavgası; haset ve kıskanç kardeşlerin Sasrıkva'ya düşmanlığı; kardeşlerin Sasrıkva'ya komplo kurması; Sasrıkva'nın yiğitliğinin temel niteliklerinin belirtilmesi (Abazin efsanelerinde farklı olarak onun kardeşleri sadece ateşe dönüşmez, bilakis darıya dönüşür); vs... Öteyandan, Abazin destanı Abkhazlarınki gibi arkayik özelliklerle karakterizedir. Referanslar arasında sık sık bakır ve bakır malzemelere rastlanır: bağatırın kafasına bakır yama konulması, tüm yapıların (ms. darı anbarı) ve eyerlerin bakırdan imal edilmesi, vs. buna örnektir. Abazin efsanelerinde, yine Abkhazlarda olduğu gibi Aalp (adıgece Alp), duldul, Seriy adını taşıyan olağanüstü atlar büyük rol oynarlar. Atlar akıllıdır ve konuşma kabiliyetine sahiptirler, bazen tanrı Yaşkho adına yemin ederler, sürücüleri ile bağlantı kurarlar. Aynı destanlarda geyikbaşı Sotraş diye anılan at da ilginç bir olgudur¹⁰.

Ş.D. İnal-İpa'nın ifadesine göre, Abkhazlarda olduğu gibi, Adıge anlatılarında da taştan doğan, su verilerek sertleştirilmiş Sasrıkva ana kahramandır, onun babası bir demirci anası da Sataney'dir. Sasrıkva'nın doğumu her iki versiyonda da aynıdır. Onun devlerle olan savaşlarının hikâyesi de birbirinin aynısıdır. Yazar'a göre, Nart destanları her halkın kendi ulusal tarzlarının derin çizgilerini taşırlar ve ana çekirdeğin tüm sürümleri büyük ihtimalle aynı orijinal kaynağa varıp dayanırlar. Destanların doğuş sürecinde Anaerkil aile anlayışı ağır basmaktadır, Sataney-Guaşe figürü bunun kanıtıdır. Daha sonra Ataerkil anlayış öne geçmeye başlar, hatta Sasrıkva bir kadının sözüyle hareket edilmeyeceği düşüncesine sahiptir.

Yazara göre, Abkhaz efsanelerinde ataerkil aile ve ataerkil düşünce sistemi, sosyal farklılaşma sürecini genelde az etkilemiş gibi görünüyor.

¹⁰ İnal-İpa, Ş.D. "Çto rasskazıvayut abkhazı o drevneyşem naselenii Abkhazii i svoem proiskhojdenii (materialı s kommentariyami)". <http://www.apsuara.ru/portal/book/export/html/327>

Baba soyluluk Nart destanının Adıge ve Osetin varyantlarına kuvvetle yansımıştır, orada levirat (dul kadının ölen kocanın bekâr kardeşiyle evlenmesi) ve kalım/başlık geleneği ile müterafık ataerkil evlilik, akraba himayesi, büyük ataerkil aile, yaşlılar kültü, erkekler konseyi şeklinde toplum yönetimi mevcuttur (Osetinlerde nikhas*, adıgelerde khaze). Patriarkal akraba grubunun seçilmiş liderine Adıgelerde "thamade", yani Nartların başı adı verilir.

Bununla birlikte, genel olarak Nart Destanı sınıfsız ilkel toplumun son etabının yadigârıdır. Öteyandan, Kafkas halklarının etnik gelişme, farklılaşma ve konsolidasyon sürecinde çeşitli ve çok sayıda yabancı kabilelerin (İskitler, Sarmatlar, Alanlar, Hunlar, Hazarlar, vb) kitlesel istilaları vuku bulmuştur. Onlar bazı yerli kabilelerin yokolmalarına sebep olmuşlardır; dağlara çekilenler varlıklarını korumuşlardır. Erken feodal dönemde Abkhazların güçlenmesine yardımcı olan, nispeten büyük bir halk içinde konsolide olma olgusu sebebiyle Batı Kafkasya bu istilalardan büyük ölçüde kurtulmuşur¹¹.

Nart Destanı'nın Abaza varyantı ile ilgili olarak, bir başka çalışmada, Nart Destanlarının Abaza, Vubikh, Adıge Osetin, Abhaz, Balkar, Karaçay, Çeçen ve İnguşlar gibi Kafkasya halk gruplarının ortak ürünü olduğu, fragmanlar halinde, Dağstan'da yaşayan halk guruplarında az da olsa Nart Destanları'na rastlandığı bildirilmektedir. Aynı çalışmaya göre, ilk çağlarda Abaza ve Abhaz boylarının ataları olan halk ile Osetin halkının ataları komşu idiler. Osetin Nart Destanlarında (Alagata) her üç isimden biri abazacadaki köke benzemektedir. Abaza Nart Destanları ve Osetin Nart Destanlarında yer alan kahramanların isimleri de benzeşmektedir:

<i>Abazaca</i>	<i>Osetince</i>
Sosrikua,	Sasrikua, Sozriko
Batraz,	Bataraz, Batraz
Camaz,	Açamaz
Khimiş	Khamiç
Sosran, Sosranpa	Soslan, vs.

Nart destanlarının taşıyıcıları olan halk gruplarının dil, gelenek, folklor ve yaşam benzerlikleri, yüzyıllara göre zaman zaman biri birine yaklaşmış, bazen de aralarındaki ilişki kopmuştur. Ancak, genelde kültür alışverişi kesintisiz olarak süregelmiştir¹².

Sözünü ettiğimiz kaynağa göre, diğer Kafkas halkları gibi Abaza halkının sözlü edebiyatında, insan üstü yaratıklar olan Nart halkının yaşamı, yaşamdan kaynaklanan destanlarda Greg mitolojisinde olduğu gibi anaerkil ve ataerkil dönemlerin izlerine rastlanabilmektedir. Bu iki gurup

* Karaçay-Balkarlarda "Nığış".

¹¹ *İnal-İpa*, Ş.D. agy.

¹² <http://www.circassiandiaspora.com/index.php/kultur/mitoloji/destanlar/2055-abaza-halk-destani-nartlar-.html>

destanlar arasında analogik paralellik belirgindir. Bu özellikler Greg mitinde tek başına doğmamıştır. "Çağdaş bilimin öğretilerine göre, Homeros'un poemleri, Greg tarihinin ilk yüzyıllarının izlerini de taşımaktadır" (A.F. Losev, Homeros-1960, s. 5). Aynı şekilde, Abaza halk destanlarında da, destanın söylendiği yüzyılın öncesinden izler bulunmaktadır. Mesela, insan eti yiyen devlerin işlendiği öyküler vardır. (Tek gözlü dev, Hağur'un kardeşlerinin hepsini yer, Hağur da devin tek gözünü oyar, mağaradaki devin koyunlarının yünlerine asılarak gizlenir ve mağaradan bu şekilde kaçar).

Nart halk eposunun en ünlü kahramanı Sosrikua'nın, annesi Sataney'in önerisi ile suya batırılarak çelikleştirilmesi olayı ile Akhilleus'un, annesi Thetis tarafından Ctyks ırmağına daldırılarak vücuduna su verilmesi olayı arasında da büyük benzerlik vardır. İki destan gurubu arasında daha başka benzerlikler de bulabiliriz. Mesela; Thetis, oğlu Akhilleus'u ölümsüz yapabilmek için ateşe gömmüştür. Thetis'in aynı biçimde ateşe gömdüğü diğer yedi oğlu ölmüştür. Nart destanlarında da "Naribgia", doğumu yaklaşınca büyük bir ateş yakar, doğan çocuklarının her birini ateşe atar. Çocuklarının hepsi ölür. Sonuncu çocuğu Şavay ise, ocaktaki kızgın marsık taşını yutarak ateşini soğutur, tekrar ağızından çıkarır. Sıcağa karşı dayanıklılık kazandığı için ölmez. Annesi de "bu çocuğum Nartlara layık bir erkek olacak" diye övünür.

Çift sürme ve hasada yönelik "Rareyta" adlı Abaza şarkısı ekime başlarken veya hasat sonunda söylenirdi. Karaçay ve Balkarların "Erirey" adlı bolluk ve bereket şarkısı da buna benzer (M.İ. Mıjajev, Çerkes Mitolojisi... s. 29). Abaza Nart eposunda anaerkil dönemin sona erişiyi onun yerini alan "Ataerkil-Patriarkal" toplum çağında Nart destanları kökleşmiş ve yerleşmiştir. "Bu çağlarda, halk göçebeliği bırakıp yerleşik düzene geçmeye başlamıştır.

Sosrikua ile Sataney Abaza halk eposunun en eski kahraman tipleridir. Yeni kahraman motiflerinin yaratıldığı daha sonraki yüzyıllarda da temel motif Sosrikua'dır. Abaza Nart destanlarında Sosrikua'nın isminin önüne her zaman "Nart" sözcüğü konulur: "Nart Sosrikua".

Öteyandan, Sosrikua'dan sözeden Abaza destan tekstleri ile aynı çağın Adıge destan tekstleri birbirlerine çok benzerler. Sosrikua'nın Abaza halk destanlarında anlatılan kahramanlıklarının en ünlüsü; devlerden ateşi çalarak insanlara vermesidir.

Abaza Nart Destanlarında ve bunlara yakın diğer halk destanlarında "sadece Sataney ismi ile ilgili" belirli bir asır saptanamamıştır, ayrıca, Sataney başka kavimlerde olduğu gibi bir tanrıça katına da yükseltilmemiştir. Bunun sebebi, Sataney'in tüm özellikleri ve görevleriyle birlikte halkın içinde, halkın sorunlarının içinde yaşatılmasıdır. Sataney'in bu özellikleriyle yaşatılması, diğer destan kahramanlarından çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. O, her olayda vardır: Nart toplumunun bir özelliği, sorunlarını tartışarak kurultaylarda çözümlemesidir. Bu tür toplumsal sorunların hepsinde güzel ve bilge Sataney Nart halkının danışmanıdır. Onlara, öğütleriyle yol gösterir. Doğurmadan edindiği oğlu Sosrikua ise görülmemiş kahramanlıklarla Nart halkına hizmet etmektedir,

Abaza Nart Destanları'nda Sataney'in kişisel vasfı sadece yararlı olmaya ve bilgeliğe yönelik değildir. O, dilerse en büyük kötülükleri de yapabilmektedir. Büyü ve efsun yapmakta ustadır. Düşleri ise her zaman doğru çıkar ve gaipten, geçmişten, gelecekte haber verir. Sataney aynı zamanda Nart halkının falcısıdır. Eski halkların yaşam felsefesini göstermesi bakımından Sataney'in günümüze ulaşan öykü ve özellikleri çok önemlidir.

Nart Destanları'nın daha geç çağlarla ilgili kimi tekstlerinde başka kadın portreleri de vardır. Daha önce adı geçen "Naribğia", Khaydiuh (veya Adiyihu) ve daha ismini saptayamadığımız bir hayli kadın... Bu kadınların hepsi akıllıdır. Nart erkeklerine her konuda yardımcı olurlar. Khaydiuh, kocası Psabıda'ya yardım ederek, onun düşman topraklarına akın yapıp ganimet olarak getirdiği at ve sığır sürülerinin sağ salim kaleye ulaşmasını sağlar. O, elindeki (daha yeni destanlarda, serçe parmağı) ışık saçan yüzüğü kale mazgallarından yansıtarak Yinjiğ (İnçik) ırmağı üzerine uzatılan kumaştan köprüyü aydınlatır ve kocası Psabıda bu ışıktan yararlanarak hayvan ve at sürülerini karşı sahile ulaştırır. Zamanla karı-koca arasında anlaşmazlık çıkar. "Parmağımdan yansıyan ışık nedeniyle, rahatça köprüden geçebiliyorsun" der, kocasına. Psabıda ise yalnız kendi gücü ile geçtiğini söyler. Son akında Psabıda düşmandan yağma ettiği ganimet sürüyle köprü'nün ortasına kadar gelir, kendini izleyen, düşmanlar köprüye ulaşmak üzeredir. Tam bu sırada Kaidiuh (aralarındaki çekişmeyi hatırlayarak) kocasına küçük bir ders vermek ister. Güzel Kaidiuh, Psabıda köprüyü yarılamış iken elini mazgal penceresinden çeker. Ortalık kararınca Psabıda ve at sürüsü coşkun Yinjiğ (İnçik) ırmağına dökülerek boğulur. Yaptığına pişman olan Kaidiuh ağlar, dövünür, saçını-başım yolar, yüzünü-gözünü kan içinde bırakır, dereler, sular, vadiler kızıl kana boyanır.

Destanların son çağları Sataney'in büyük ününü yok edememiştir. Destan tekstlerinden hiçbirinde onun ölümünü anlatan bir öykü yoktur. Daha yakın çağlarda söylenen destanlarda Sataney övgüsü, anneye duyulan saygı ölçüsünde yaşamıştır. Destanın en ünlü figürü Sosrikua, tüm destan çağlarını kapsayan kahramanlıklar göstermiştir. Ateşi ve darı tohumunu devlerden alarak Nart halkına vermiştir.

Nart halkının düşmanı olan devleri kesin bir yenilgiye uğratmakla, kendisinden sonra gelen kuşaklara büyük ve sembol bir ismi armağan bırakmıştır. Daha sonraki çağlarda böylesine büyük kahramanlıklar yoktur. Bu çağların erkek kahramanlarının uğraşları öç almak, düşmanın malını, altın ve gümüşünü, karısını, çoluk-çocuğunu gasbetmek gibi olaylardır. Patriyarkal düzenin özelliklerini gösteren Calejey'in babası Çamaz'ın (Aç yipa Çamaz: Aç'ın oğlu Camaz-Adiğe destanlarında Aşemez) öcünü almasını anlatan destan bu türdendir¹³.

a. Nart Destanları'nın Çeçen ve İnguş versiyonları

¹³ <http://www.circassiansdiaspora.com/index.php/kultur/mitoloji/destanlar/2055-abaza-halk-destani-nartlar-.html>

Çeçenlerde Nart efsaneleri daha önce de belirttiğimiz gibi unutulmaya yüz tutmuştur. Bu konuda ciddi araştırmalar ve yayınlar çok az. Bunda Çeçenlerin İnguşlarla beraber 1944 yılında Savyet Rejimi tarafından topyekün sürgün edilmelerinin de rolü vardır. Ancak dönüşten sonra da bizatihi Nart destanları hakkında belirli bir derleme ve yayına rastlanmamaktadır. Mamafiyh, diğer sözlü halk edebiyatı ürünleri derlenirken Nart efsanelerine dair bölük pürçük bazı materyaller de toplanmıştır.

Vaynakh efsaneleri diğer Kafkas halklarının efsanelerinden şu iki özellikle ayrılırlar:

1- Vaynakhlar ile Nartlar zaman zaman birbirleriyle savaşan iki halk olarak görünürler. Efsanelerde bu savaşların galibi her zaman Vaynakhlardır. Nartlar, Vaynakhları öldürmekte ve onlara bin bir zorluk çıkarmaktadırlar. Son derece zalim ve acımasızca davranırlar. Ama sonunda Nartlar hep yenilirler, yok edilirler.

2- Vaynakh Nart efsanelerindeki "Nart" teriminin yanında daima ikinci bir terim daha vardır: "Orstkho", böylece hep Nart-Orstkho ifadesine rastlarız. Haddizatında Orstkholer Vaynakhların bir kabilesidir. Bazı yazarlar Vaynakh efsanelerinde bunları kötü figürler arasında zikretmişlerdir. Ancak bunun doğruluğu meşkûktur, zaten İnguş Nart Destanı bahsinde soruna açıklık getirilecektir. Burada ilginç olan, Nartların kötü ve acımasız bir topluluk olarak tanımlanmasıdır. Oysa diğer Kafkas halklarının efsanelerinde Nartlar güçlü, dürüst, adil, güçsüzlerin yardımına koşan mert insanlar olarak gösterilirler.

Vaynakhlarda Pkharmat efsanesinde efsanenin baş kahramanı olan Pkharmat'ın özellikleri ve yaşam biçimi tıpkı Nart bağıatırlarinkine benzemektedir. O, dağlarda yaşayan kuvvetli ve çok cesur bir insandır. Sanatkâr ve iyiliksever birisidir. Nartlardan güzel davranışlarla iyilik gördükçe onlara bronzdan kılıç, kalkan, zırhlar yapar. Akıllı, basiretli, sabırlı ve cömerttir. Bu nitelikleri ve mesleği ile Pkharmat bir insandır ve bir sanatkârdır, ustadır. Pkharmat'ın yaşamı ve yaptığı işler Greg efsane kahramanı Prometheus'a benzer. Tıpkı Prometheus gibi tanrıdan ateşi çalarak insanlara getirmiştir. İşte bu Pkharmat efsanesinde bazı Nart kahramanlarının isimlerini andıran isimler geçmektedir:

Sela, gaddar ve acımasız gök tanrısıdır. Göklerle ateşin sahibidir. Kudretli, ama insanlara zarar vermekten ve verdiği zarardan hoşlanan bir tanrıdır.

Sata, Sela'nın karısıdır. Ancak o çok iyi kalbli bir karakterdir. Keza, Nart-Orstkhoyların anasıdır; onlar işkencelerle kıvranırlar hep üzüntü duymuştur. Ateşi çalarken Nart Pkharmat'a da yardım etmiştir.

SelaSata, Pkharmat efsanesinde adı geçmez ama, Sela ile Sata'nın kızlarıdır ve genç kızların koruyucusudur.

Turpal, efsanede Pkharmat'ın atının adıdır. Pkharmat, Sela'dan ateşi çalarken bu ata binmiştir.

Morzakh, Pkharmat'ın ateşi kavrayıp getirdiği aletin adıdır. Maşa, pens, kıskaç, kerpeten anlamına gelir.

Başlam, Sela'nın Pkharmat'ı zincirle bağladığı dağın adıdır. Çeçen-İnguşlar Kazbek dağına bu adı verirler.

İda, Pkharmat'ın ciğerini yiyen kartalın adıdır. İda'nın eski adının Gargaron olduğu da söylenmiştir.

Pkhar, "usta, sanatkâr", özellikle "demirci ustası" demektir.

Phar-kho, "usta birisi,(ustalaşmış) bir sanatkâr adam, (bilinen) bir demirci ustası" demektir.

Phalğ, "demirhane, demir-çelik işleme evi, demircilik atelyesi" demektir.

Bütün bu isimlerin içinde sadece "Sata" ismi, diğer Kafkas halklarının efsanelerindeki "Satanay"ı hatırlatıyor¹⁴.

İnguş Nart destanı aynı dili konuşan Çeçenlerin Nart efsanelerine göre kıyaslanamayacak derecede geniş ve çok kahramanlıdır. Genel Kafkas Nart Destanı'nın iyi saklanmış bir versiyonu olarak kabul edilebilir. Bunda, daha önce de belirttiğimiz gibi İnguşların Çeçenlerden çok sonra müsliman olmalarının etkisi olduğu kuşkusuzdur.

Bazı İnguş yazarlarına göre, yakın zamana kadar İnguş Nart destanı yanlışlıkla "Nart-Orsthoy" diye isimlendirilmiştir. Tabiyatıyla eposun ortaya çıkışından beri 3000 yıl geçtiği ve onun taşıyıcılarının o dönemden itibaren birçok sosyo-psişik merhaleler geçirdiği söylenebilir. İnguş Nart'ı –destan kahramanı Orstkho- bir etnik kabilenin de adıdır. Ç. Akhriev daha XIX. yy'ın 70-li yıllarında epik ve etnik ismin yanlış tanımlanmasından söz etmişti. O İnguş eposu hakkındaki makalesinde şöyle yazıyordu: "Tüm İnguş anlatı ve şarkılarında Nart kahramanları ve Ortskhoylar zıt karakterleri temsil ediyorlar. Öncelikle Nartlar son derece iyi ve yüksek seviyeli insanlar olarak tasvir ediliyorlar ve **"nyart"** kelimesinin inguşça cins isimler arasında bulunması da şaşırtıcı değildir. İnguşçada birini çok övmek için şöyle söylenir: '**nyart** gibi yaptı, **nyart** gibi iyi'. Halkın anısında zayıfların savunucuları **nyart** şövalyeler vardır, onlar halk efsanelerinde kızgın insanlar olarak nitelendirilen Ortskhoylar ile sürekli mücadele ederler".

Ç. Akhriev'in Ortskhoyları bu şekilde kötü vasıfla karakterize etmesi doğru değildir. Ortskhoylar XVIII-XIX. yy'ların kesiştiği dönemde diğer kabilelerden daha önce müsliman olmuşlardır. Genelde ne İnguş-Ortskhoylar ne de İnguş-Ğalğaylar birbirlerinden farklıdır.

Ç. Arkhiev'i takiben İnguş Destanı açıkça ve özellikle "Nart" şeklinde anılmıştır.

İnguş geleneğinde kâinat üçe ayrılmıştır: gök, yer ve öteki dünya. İnguş nartlarının yaşamları onlarla bağlantılıdır. Çok eskiden Nartlarda, normal insan-nartlar ve onların düşmanları pozisyonunda öfkeli siyah nartlardan oluşan bir dualizm fikri vardı.

Nart bağatırlarından bazıları şunlardır: Seska Solsa, Khamça, Patarza, Seliy Pir'a, Orzmi, Arsh, Nyasar, Jov-Byatar, Cantalg, Tsok, Moakaz, Syatal, Mayra, Bolat v.s. Kadın figürler oldukça azdır: Sela Sata, Myalkha Aza ve Jer-baba. Nartların birkaç düşmanları vardır: Vampallar (devler),

¹⁴ Çeçenlerde Nart Efsaneleri . <http://www.circassiandiaspora.com/index.php/kultur/mitoloji/cecen-efsaneleri/2107-cecenlerde-nart-efsaneleri.html>

Sarлак-Sartal (ejderhalar), Eşap (ölülerin hamisi), Gam (cadılar), Ovda, Garbaş (dev kadını), Hege (kötü yabancılar). Cüce yaratıklar: Pkharal-byare (tavşan binitler), Biydolg-byare (dirsekli ve yumruklular), Nakiy lokha Boştolg (çepiş). Sihirli öğeler: bazen gizemli hayvanlar ve kuşlar, bazen de destan kahramanlarının atları ve silahları. Önemli Nart kahramanları ise şunlardır: Seska Sola (Sosruko), Pataraz (Batraz), Sela Sata (Sataney guşe/Satanay-biyçe)¹⁵.

b. Nart Destanları'nın Osetin versiyonu

Nart Destanları'nın Osetin versiyonu, diğer Kafkas halklarının Nart Destanlarından önemli iki farkla ayrılır. Osetinler J. Dumezil, V.F. Miller gibi aryanist yazarların da etkisiyle bu destanların İskito-Sarmat kökenli olduklarını kabul ediyorlar. Böylece diğer versiyonlar ile Oset versiyonu arasında iki temel farklılık ortaya çıkıyor: *birincisi*, Oset versiyonu diğer versiyonlardan daha sonraki bir döneme tarihleniyor (MÖ. VII. yy.), diğer versiyonlarda ise bu başlangıç tarihi, MÖ. III. binyıl ile I. binyıl arasında yer alan bir tarihtir. *İkincisi*, Nart Destanı'nın Hind-Avrupa kökenli İskit-Sarmatlara izafe edilmesi sebebiyle onun Hind-Avrupalı halkların ya da onların öncüllerinin mitolojisi ile ilgili olduğu görüşüdür. Diğer Kafkas halkları ise bu görüşü benimsemiyorlar ve Nart Destanları'nın tamamen yerli Kafkas Kültürü'nün özgün bir ürünü olarak kabul ediyorlar. Her iki görüşte hem zaman hem de mekân itibariyle büyük farklılık olduğu için Osetin Versiyonu'nun aryanist yazarlar tarafından bu mecraya sürüklendiği açıktır. Binaenaleyh, aryanist yazarların görüşlerini temel alarak Osetin Nart Destanı'nı Umumi Kafkas Nart Destanından ayırmanın doğru bir yaklaşım olduğu kanaatinde değiliz; Osetinleri de, onlara ait Nart Destanı versiyonunu da Kafkas Milletinden ve Kafkas Kültüründen ayıramayız. Osetin asıllı Sovet yazarları V.İ. Abaev ve B.A. Kaloev birlikte yaptıkları çalışmanın ürünü olan "Nartlar, Asetin Halk Destanı"¹⁶ isimli kitabın ön sözünde Osetin Nart Destanı hakkında genel bilgi verilmektedir. Onlara göre, eski devirlerde Kafkas halklarınca yaratılmış ve yüzyıllar içerisinde şekillenmiş Nart Destanı Oset, Kabardey ve Abazalar arasında geniş biçimde yayılmıştır. Bir destanın kesin ulusal çizgilerle sınırlandırılmayarak birçok halkın ortak malı olma özelliği az rastlanan bir olaydır. Nart Eposu'nun kronolojik doğuşunu ve gelişim evrelerini doğru bir şekilde tayin etmek, şimdiki bilgilere göre mümkün değildir. Yapılan bazı analizler, destanın konu ve motifleri itibariyle eski İskit efsanelerine dayandığını göstermektedir. Bu demektir ki efsanelerin başlangıcı MÖ. VIII-VII. yy'lara kadar uzanmaktadır. Keza, Miladî XIII-XIV. yy'larda Moğollarla olan ilişkilerin, Nart destanında izler bırattığında kuşku yoktur. Hemis ve Batraz gibi ana kahramanların isimlerinde Moğol etkisi farkedilmektedir. "Nart" adının da bu dönemde çıktığı tahmin edilmektedir. Yazarların kanaatlerine göre, Nart Destanı MÖ. VIII-VII. yy'lar ile Miladî XIII-XIV. yy'lar arasında ortaya çıkmıştır. Destanı doğuran halk, zaman içerisinde Nart kahramanlarına büyük ölçüde ruhsal nitelikler kazandırmıştır: yiğitlik, güç,

¹⁵ "İnguşskiy nartskiy epos", Gazeta İnguşetiya. <http://www.galga.ru/publ/1-1-0-36>

¹⁶ Abaev, V.İ.- Kaloev, B.A. "Nartlar, Asetin Halk Destanı", çev. K. Yükseler, YKY İstanbul 2006.

dayanıklılık, korkusuzluk ve yurtseverlik. Öteyandan, mitolojik şartlara rağmen destan kahramanları gerçek yaşamla iç içedir. Anlatılan olayların fantastik görünüşüne rağmen derin bir realizm yansıtmaktadır. Orada klişecilik yoktur, halkın kendi yaşamı vardır. Aynı yazarların ifadelerine göre, destanda Nartlar zeki, cesur, savaşçı, güç duruma düştüklerinde zekâlarını ustalıkla kullanan ve kendilerini tehlikeye atarak düşmanlara karşı yurdu savunan kişiler olarak tasvir edilmektedir. Buna karşılık onların düşmanları olan devler aşağılanan, alaya alınan, aptal, fakat acımasız, korkunç ve aynı zamanda sinsi yaratıklardır. Devler büyük fizik güçlerine, devasa gövdelerine ve zaptedilemez kalelerine rağmen Nartlara karşı hep mağlub olurlar. Nartlar kendi öz halklarına ve özellikle yoksullara ve yaşlılara karşı çok merhametlidirler. Ele geçirdikleri ganimetlerden çoğunu onlara cömertçe dağıtırlar. Nartlar düşmanlarla savaşırken bir takım fantastik olaylar da yaşanır; mesela atlar, kuşlar ve köpekler Nartlara yardım ederler. Nartın en sadık dostu ve yardımcısı olan at süvarisiyle konuşur ve ona akıl verir. Keza bitkiler, vahşi hayvanlar ve kuşlar da insan gibi konuşurlar ve Nartların dilinden anlarlar.

V.İ. Abaev ve B.A. Kaloev'e göre, destanda Osetinlerin uzak geçmişteki toplum düzenleri, yaşam tarzları, dünya görüşleri, sosyo-ekonomik yaşamları, psikolojik yapıları ve gelenekleri yansıtılmıştır. Destanın önemli bölümleri dağlık alanda değil, Oset-Alanların step arenasında yaşadıkları dönemde ortaya çıktığında kuşku yoktur. Osetin eposunda geçen toponimler ve etnonimler genelde belirsizdir ve bile bile uydurulmuş gibidir. Destanda zaman ve mekân içinde husule gelen olayların lokalize edilmesine önem verilmez, aksine üstü kapalı bir anlatım söz konusudur. Yine aynı destanda anaerkil düzen ilişkilerini de görmekteyiz. Eposun en önemli kadın kahramanı Satana tipi bu sistemin orijinal ve canlı bir misalidir. Öteyandan, Nartlar yerleşik düzene geçmiş bir halk olarak görülüyorlar. Birkaç mahalleye bölünmüş köylerde yaşarlar. Aralarında anlaşmazlıkları çözmeye ve yurdu savunmak için karar almaya yetkili istişare meclisleri de vardır ve bu meclis köyün "Nihas" adı verilen özel yerinde toplanır. Eski söylencelerde mağaralar, kulübeler gibi barınaklardan söz edilirken, sonrakilerde yüksek kulelerden, zaptedilemez kalelerden ve saraylardan söz edilir. Nart erkekleri günlük yaşamda zamanlarının büyük bir bölümünü "Balts" adı verilen seferlerde geçirirler. Ayrıca avcılık, hayvancılık ve çiftçilikle uğraşırlar. Kadınlar ev işi yaparlar, ustalıkla rong (baldan yapılan içki), boza ve bıraga hazırlarlar; elbise dikerler, yün ipliğinden bez dokurlar. Bütün bu işlerde başı çeken Satana'dır¹⁷.

Osetin Nartları üç aileye ayrılırlar: "Alegate-Alagate", "Ahsartagate-Ihşartegate" ve "Borate". Bunların en varlıklı "Borate" ailesiydi. "Alagate" ailesi en akıllı olanıydı. Bu ailenin gücü zekasından ileri geliyordu.

"Ahsartagate" ler ise en cesur olanlarıydı.

Nart Destanı'nın Osetin versiyonunun başlıca kahramanları şunlardır:

¹⁷ Abaev, V.İ.- Kaloev, B.A. agy.

Bore, Dzilev, Vrijmek, Hemits, Satana, Batraz, Sozriko (Soslan), Karadzav, Atsemez, Sirdon, Totraz, Agundo, vs. Başlıca Osetin Nart kahramanlarının isimleri ile Karaçay-Balkar Nart kahramanlarının isimleri hem morfolojik hem de taşıdıkları görev itibariyle özdeşler:

<i>Osetince</i>	<i>Karaçay-balkarca</i>
Alegatlar	Alikolar
Ahsartagatlar	Uskhurtuklar
Sozriko	Sosurka/Sosuruk
Boratlar	Boralar
Hemits	Khımiç
Batraz	Batıraz
Karadzav	Karaşavay
Atsemez	Açemez
Sirdon	Şırdan
Agundo	Agunda
Satana	Satanay

Kafkas Nart Destanları ile ilgili manzum metinlerin orijinalliği ve bunların XX. yy'ın ilk çeyreğinde bile halkın hafızasında unutulmadan hala taptaze ve manzum olarak saklandığı hakkında ileri sürülen görüşlerin doğruluğundan pek emin değiliz. Sovyetler Birliği zamanında, 1930-lu yıllarda tüm Kafkas halkları katında gerçekleştirilen derleme çalışmalarını yürüten kişilerin tam bağımsız hareket etme imkânından mahrum oldukları bilinen bir gerçektir. Sözlü halk edebiyatıyla alakalı manzum ve mensur metinler derlenerek değerlendirilirken, diğer alanlarda olduğu gibi hep Marksist-Leninist yöntemle sadık kalınmıştır. Hal böyle olunca, toplanan tekstler üzerinde ekleme ve çıkarma şeklinde pek çok değişiklik yapılmıştır. Manzum metinler dikkatlice incelendiğinde bu türlü müdahalelerin varlığı açıkça görülecektir. Mesela, Karaçay Halkı'nın önemli önderlerinden olan "Karça"nın yaşamını anlatan her hangi bir manzume bilinmemektedir. Nesir anlatılar ise oldukça çoktur ve halk tarafından çok canlı bir şekilde günümüze kadar yaşatılmıştır. Anılan manzumenin sonradan düzenlendiğini içeriği de göstermektedir. Zira, manzumede nesir metinlerin hiç bir varyantında bulunmayan ve Karaçay/Balkar-Kabardey düşmanlığını haksız bir biçimde "varmış gibi" gösteren ifadeler bulunmaktadır. Böylece Karça ile ilgili manzum hikâye, orijinale sadık kalmaktan çok uzaktır ve tamamen Marksist-Leninist ideolojiye dayalı dikta yönetiminin halkları birbirine hasım kılarak onların birlikte hareket etmelerini engelleme politikasının tipik bir göstergesidir. Sözü geçen metinde anlatıldığına göre, Kabardeylerin beyi Kaytuko, Karaçayların Beyi Karça'ya vekilharcını göndererek haraç ister ve büyükbaş hayvanlardan oluşan bir sürü göndermesini talep eder. Karça buna çok sinirlenir ve vekilharcın sırtına yaşlı bir iti bağlayarak Kaytuko'ya iade eder, bu olay manzumede şöyle anlatılır:

Bir zamanda keldi cüyüşhanni şapası, - Bir süre sonra geldi beyin vekilharcı,
Bir ulla ser kart itni sırtına költürüb. - Bir büyük bunak yaşlı iti sırtında taşıyıp.
Karça sanga alay aythandı cüyüşhan: - Karça sana şöyle söyledi beyim:
Alırsa atangi canı üçün ögüzle. - Alırsın babanın canı için öküzler.

Bu ifadede estetik yok, hiçbir manzume özelliği de yok, buna karşılık husumetin en seviyesiz derecesi var ve Karça gibi onurlu bir bey için ayıplanacak bir davranış biçimi var. Kesinlikle bu metin masa başında hazırlanmıştır ve hiç bir sözlü kaynaktan alınmamıştır. Hikâyenin nesir anlatısı çok daha güzel ve daha seviyelidir. Karça'ya yakışan bir davranış biçimi sergilenir. Bu misalden anlaşılacağı gibi Sovyetler Birliği zamanında, 1930-lu yıllarda derlenen metinlerin masa başında değiştirildiği, çok sayıda kalitesiz ve şiirden uzak manzum metin oluşturulduğu kuşkusuzdur. Bu itibarla Kafkas Nart destanlarını hikâye eden manzum metinleri değerlendirirken çok dikkatli olmak gerekir. Nesir metinlerin hemen hepsi orijinaldir veya ona yakındır. Zaten Kafkas yaşlıları veya destan anlatıcıları çocuklara Nart anlatılarını tıpkı masal anlatır gibi nesir biçiminde anlatırlardı.

*

Böylece çalışmamızın birinci cildinin sonuna gelmiş bulunuyoruz. İkinci cildine Kafkasya'nın Altınorda tarafından işgali ile başlanacak ve muhtemelen fiilî Rus işgaline kadar devam edecek, sonraki cild veya cildlerde de Kafkas-Rus Savaşı ve sonrası anlatılacaktır. [Bu yazı hazırlamakta olduğum "UKTG" isimli kitabımın I. cildinden alınmıştır. Y.N.]
